

Markt 12-16

Aalten

Inleiding

Adres: Markt 12-16

Postcode: 7121 CS Aalten

Coördinaten: x 237.148, y 438.379

Status: Rijksmonument

Onderzoek: Bouwhistorische quickscan met waardestelling

Functie: Woonhuizen en schuur, later Nationaal Onderduikmuseum

Bouwjaar: Late middeleeuwen, latere verbouwingen

Op dit moment worden plannen voorbereid voor een uitbreiding van het Nationaal Onderduikmuseum aan de Markt 12-16 in Aalten. De plannen hebben onder meer betrekking op het overdekken van een deel van het open binnenterrein en het verplaatsen van de hoofdentree. Vanwege de status van de drie Rijksmonumenten spelen de cultuurhistorische waarden van deze locatie een belangrijke rol bij de beoordeling van de plannen.

Een bouwhistorische quickscan moet inzicht geven in de historisch-stedenbouwkundige ontwikkeling van de locatie, de bouwgeschiedenis van het complex op hoofdlijnen, de bewaard gebleven structuren en de aanwezige cultuurhistorische waarden. Aan de hand van de onderzoeksresultaten kan bepaald worden welke cultuurhistorische waarden bij de gewenste veranderingen in het geding kunnen zijn en waar ruimte is voor nieuwe ontwikkelingen. Op kernachtige wijze wordt zo inzichtelijk gemaakt hoe de ruimtelijke structuur op deze plek tot stand gekomen is en welke kwaliteiten op samenhangende wijze een bijdrage kunnen leveren aan de toekomst.

Onderzoek en veldwerk

Het onderzoek heeft plaatsgevonden conform de 'Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek' van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, SBN, VNG, Atelier Rijksbouwmeester en RGD van april 2009. Hierbij is samengewerkt met ARCX bureau voor monumentenzorg en cultuurhistorie uit Doesburg en ELKA cultuurhistorie uit Vragender. Het bouwhistorisch onderzoek van de individuele panden heeft het karakter van een quickscan. Het accent van de analyse, beschrijving en waardestelling ligt op de historisch-stedenbouwkundige ontwikkeling van deze locatie binnen de kern van Aalten en de samenhang tussen de drie historische bouwdelen. Het onderzoek is opgebouwd uit een aantal onderdelen:

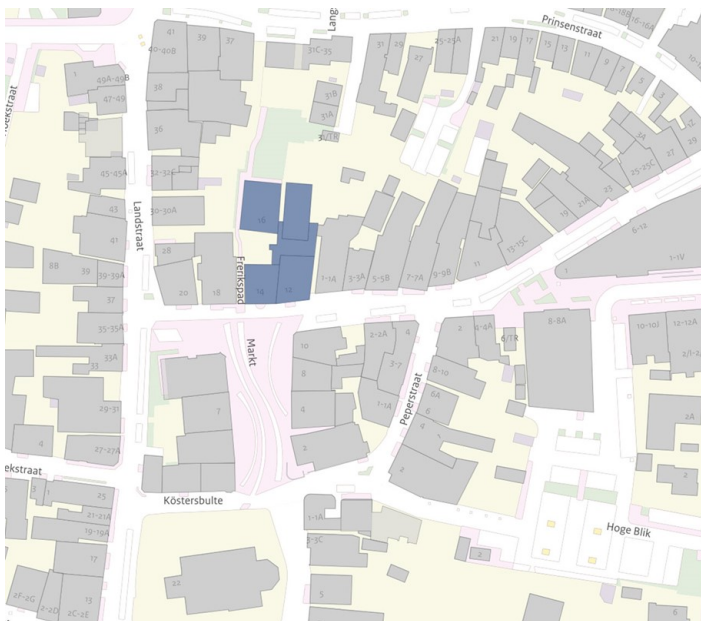
- **Literatuuronderzoek:** Het inventariseren van direct beschikbare gegevens uit de literatuur. In 1979-'98 en 2002 is van Markt 12 uitgebreid bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd door het Monumenten Advies Bureau uit Nijmegen. Destijds is in dit pand tevens kleurhistorisch onderzoek uitgevoerd door studenten van de opleiding tot Onderzoeker en Restaurator van Historische Binnenruimten van de Stichting Restauratie Atelier Limburg te Maastricht.
- **Archiefonderzoek:** Het raadplegen van het bouwdoossier van Markt 12-16 bij de gemeente Aalten en het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers (ECAL) in Doetinchem. Het verzamelen van kadastrale (hulp)kaarten en historische afbeeldingen via diverse beeldbanken.
- **Veldwerk:** Het veldwerk op locatie heeft plaatsgevonden op 15 november 2023. Hierbij is geen destructief onderzoek uitgevoerd. Op basis van de zichtbare bouwdelen en toegankelijke vertrekken zijn de belangrijkste bouwfasen en veranderingen van de ruimtelijke structuur gedocumenteerd.

Digitale rapportage op www.tijdbeeld.com

De onderzoeksresultaten zijn vastgelegd en aangeleverd via de website TIJDBEELD. Op www.tijdbeeld.com zijn alle gegevens chronologisch geordend en digitaal gepresenteerd in opeenvolgende vensters in de tijdlijn en voorzien van een waardestelling. De directe link naar de rapportage is: <http://www.tijdbeeld.com/project/markt-12-16?token=BMA44G1C>

De rapportage blijft voor onbepaalde tijd via de website ontsloten. Hoewel via de website (downloads) een PDF-versie van het rapport gegenereerd kan worden, is dit hoofdzakelijk bedoeld als archieffunctie. Tekst en afbeeldingen zijn optimaal te bekijken via bovenstaande link.

De rapportage is als volgt opgebouwd. In de Tijdlijn wordt in opeenvolgende vensters de historisch-stedenbouwkundige ontwikkeling van Markt 12-16 geschetst. In de hoofdstukken Markt 12, Markt 14 en Markt 16 is een beknopte beschrijving en bouwgeschiedenis van de individuele panden opgenomen. De analyse van het exterieur, de constructie, de indeling en interieurafwerking van de individuele gebouwen vindt plaats op hoofdlijnen. De rapportage wordt afgesloten met een cultuurhistorische waardestelling van de ruimtelijke structuur.

Afbeelding 1 van 2

Situering van Markt 12-16 op de huidige topografische ondergrond. (Bag viewer)

Afbeelding 2 van 2

Luchtfoto van Markt 12-16 vanaf de Markt (zuidoostzijde).

Situering

Het Nationaal Onderduikmuseum is gelegen in de dorpskern van Aalten. Het complex, dat uit een aantal bouwdelen bestaat, maakt deel uit van de noordelijke gevelwand aan de Markt. Aan de Markt staan twee bakstenen huizen (nr. 12 en 14) die van elkaar gescheiden worden door een smalle osendrop. Rechts van Markt 12 bevindt zich een smalle, afgesloten steeg. Aan de linkerzijde van Markt 14 (het 'Frerikshuus') leidt een openbare steeg, het Frerikspad, naar het achtergelegen open achtererf. Achter Markt 14 ligt aan deze binnenplaats Markt 16 (de 'Freriksschuur'). Achter Markt 12 bevindt zich de nieuwbouw van het museum uit 2004. De nieuwbouw bestaat uit twee delen: een rechthoekig bakstenen, schuurachtig volume en een entreehal die bestaat uit een glazen overkapping. De overkapping verbindt de nieuwbouw met de drie historische bouwdelen en bevat de hoofdentree van het museum aan de open binnenplaats.

Het Frerikspad loopt vanaf de binnenplaats langs de linker zijgevel van Markt 16, geeft toegang tot de achtergelegen buitenruimte van Markt 16 en het appartementencomplex Prinsenstraat 31-33 en vormt een directe verbinding tussen de Markt en de Prinsenstraat. Achter Markt 16 ligt een kleine tuin met aangrenzend een groenstrook met speelvoorziening. Achter de nieuwbouw uit 2004 ligt een parkeerplaats met een eigen inrit vanaf de Prinsenstraat. Rechts aan de achterzijde van de nieuwbouw bevindt zich tot slot nog een afgesloten, open buitenruimte die toegankelijk is vanaf de parkeerplaats.

Afbeelding 1 van 10

Luchtfoto van Markt 12-16 met huisnummering van de drie historische panden en aanduiding van de nieuwbouw uit 2004.

Afbeelding 2 van 10

Luchtfoto van het complex uit het noordwesten.

Afbeelding 3 van 10

Luchtoto van het complex uit het noordoosten.

Afbeelding 4 van 10

Voorgevels van Markt 12 en 14 aan de Markt.

Afbeelding 5 van 10

Het Frerikspad links van het pand Markt 14.

Afbeelding 6 van 10

Overzicht van de binnenplaats achter Markt 14 in de richting van de Markt.

Afbeelding 7 van 10

Overzicht van de binnenplaats in de richting van de Prinsenstraat.

Afbeelding 8 van 10

Zicht vanuit de entreehal met glazen overkapping richting de hoofdentree van het museum aan de binnenplaats.

Afbeelding 9 van 10

De achtergevel van Markt 12 vanuit de overkapping/entreehal van het museum.

Afbeelding 10 van 10

De achtergevel van Markt 14 vanuit de entreehal.

Tijlijn

Historische context

De ruimtelijke structuur van Aalten stamt uit de late middeleeuwen. Rond de Oude Helenakerk groeide een bescheiden dorpskern. Op de diepe rechthoekige percelen aan de Markt werden houten vakwerkhuisen gebouwd die geleidelijk 'versteenden'. De panden Markt 2, 4 en 9 bevatten nog restanten van deze vakwerkbouw. *(Lees verder...)*

De dorpskern van Aalten

Aalten is ontstaan als esdorp op de zuidwestrand van het Oost-Nederlands Plateau. In dit gebied kruisten de wegen Terborg-Varseveld-Winterswijk (onderdeel handelsweg Arnhem-Münster) en Lichtevoorde-Bocholt elkaar. Het dorp ligt grotendeels tegen een heuvelhelling van de hoge Aalter es. In het lager gelegen deel stroomt de Aaltense Slinge. Hierdoor is binnen de dorpskern sprake van hoogteverschillen.

Hoewel het kerspel Aalten pas in 1152 voor het eerst in schriftelijke bronnen opduikt, dateren de vroegste sporen van bewoning op de heuvels reeds uit de zesde eeuw. Aan de Damstraat zijn vondsten van een grafveld aangetroffen die wijzen op de aanwezigheid van een nederzetting in deze periode. De oorsprong van het dorp Aalten (Altus) moet gezocht worden in de achtste eeuw. Archeologisch onderzoek op de Hoven ten westen van de huidige Markt legde grondsporen van vroegmiddeleeuwse bebouwing bloot. Waarschijnlijk werd in deze periode ook de eerste kerk van Aalten gesticht op het terrein van de voormalige en verdwenen havezate Ahof, gelegen in het dorp ter plaatse van de huidige boerderij De Pol. Aalten heeft gedurende de Tachtigjarige Oorlog zwaar geleden onder de langstreckende legers die het dorp als uitvalsbasis gebruikten voor belegeringen van onder meer Bredevoort en Groenlo.^[1]

Tot 1795 maakte Aalten deel uit van de heerlijkheid Bredevoort. Vanaf 1811 is het een zelfstandige gemeente, waarbij het dorp zich geleidelijk tot een bescheiden, regionaal marktcentrum ontwikkelde. Huisspinnerijen en -weverijen vormden de basis voor de opkomende industrialisatie, mede gestimuleerd door de handelspolitiek van de Nederlandse Handels Maatschappij. In het dorp verrezen in de negentiende eeuw een bombazijnfabriek, katoenweverijen, een kammerij en een fabriek voor hoornbewerking (pijpen, kammen en knopen).^[2]

De bereikbaarheid van Aalten verbeterde in de negentiende eeuw enorm door de kanalisatie van de Slinge, de verharding van landwegen in de periode 1857-1898 en de aansluiting op de spoorlijn Arnhem-Winterswijk in 1885. Tot 1914 was Aalten sterk gericht op de Duitse textielstad Bocholt. De industrieën verdwenen uiteindelijk in de tweede helft van de twintigste eeuw weer uit de dorpskern door buitenlandse concurrentie, de opkomst van nieuwe materialen en veranderende mode.

Footnotes

1. [^] *Monumenten Advies Bureau, Aalten. Cultuurhistorische en stedenbouwkundige waardering van de bebouwing in de kern van Aalten, Nijmegen 2011.*
2. [^] *Monumenten Inventarisatie Project (MIP), Oost-Gelderland, Aalten gemeentebescrijving, Oosterbeek 1992.*

Afbeelding 1 van 2

Detail van een kaart van het gebied tussen Aalten, Mariënveld en Varsseveld uit ca. 1650. De dorpskern van Aalten is schematisch weergegeven met links daarvan de Aalter Es. (Gelders Archief)

Afbeelding 2 van 2

Luchtfoto van Aalten tussen 1920 en 1940. (NIMH)

Bebouwing aan de Markt

De kern van het dorp Aalten is ontstaan rond de Oude Helenakerk en het oude kerkhof. De dorpskerk bestaat uit een twaalfde-eeuwse toren met een vijftiende-eeuws schip en koor. In de loop der tijd werd een groot deel van het uitgestrekte kerkhof opgeofferd als bouwgrond voor huizen en spijkers aan het nieuw ontstane rechthoekige marktplein. Samen met het kerkhof vormde de Markt het centrum van het dorp waarop de Kerkstraat, Dijkstraat, Landstraat, Hogestraat en de Peperstraat uitkwamen. De verkaveling aan deze oude straten bestond uit een strokenverkaveling met overwegend smalle, diepe rechthoekige percelen. Rond de Markt waren de percelen aanmerkelijk breder. Deze structuur is reeds zichtbaar op het kadastraal minuutplan van 1832, maar kent een middeleeuwse oorsprong.^[1]

Footnotes

1. [^] *Monumenten Advies Bureau, Markt 12 Aalten, Bouwhistorische verkenning, Nijmegen 1998, p. 9-10.*

Afbeelding 1 van 2

De dorpskern van Aalten op het kadastraal minuutplan van 1832. De bebouwing concentreert zich rond de de Oude Helenakerk met kerkhof en de Markt en de daarop uitkomende straten. (RCE)

Afbeelding 2 van 2

Foto van omstreeks 1900 van de Markt in Aalten, met op de achtergrond Markt 12 en 14. (GIB)

Vakwerkhuisen

Net als in andere Achterhoekse plattelandsstadjes als Bredevoort, Groenlo en Lochem stond in Aalten tot in de zeventiende eeuw, afgezien van de Helenakerk, vrijwel geen bebouwing die geheel in steen was opgetrokken. Uit archeologisch onderzoek blijkt dat de vroegste bebouwing uit zogenaamde hutkommen bestond: rechthoekige kuilen met daar overheen een zadeldak. Onder het huidige pand Bredevoortsestraatweg 5 (nabij de Markt) werden in 1981 sporen van een dergelijke hutkom uit de twaalfde eeuw aangetroffen. Deze hutten maakten geleidelijk plaats voor houten vakwerkhuisen die net als de Oost-Nederlandse boerderijen (hallenhuisen) gebouwd waren met ankerbalkgebinten. Over het algemeen wordt in dit gebied geen vakwerkbouw aangetroffen van voor de zestiende eeuw. Vaak voorkomende stadsbranden en oorlogsverwoestingen zullen hier mede de oorzaak van zijn.

De vakwerkhuisen waren voorzien van een houtskelet, bestaande uit ankerbalkgebinten met houten gevels opgebouwd uit stijlen en regels en sporenkappen die gedekt waren met stro of riet. De vakken binnen het houtskelet werden in de gevels en zijwanden opgevuld met vlechtwerk, dat aan de buitenzijde met leem was afgestroken. Afhankelijk van de breedte van het perceel werden op deze wijze eenbeukige, tweebeukige of zelfs driebeukige vakwerkhuisen gebouwd. Verder is bekend dat sommige huizen voorzien waren van een uitgebouwde kamer, een zogenaamde Endskamer (in Aalten ook wel 'oirman' genoemd).

De combinatie van houten huizen, een strokenverkaveling en een bochtig stratenpatroon leverde met name in de bochten een bijzondere stedenbouwkundige structuur op. Aangezien vakwerkhuisen constructief het beste vrijstaand en met rechthoekige volumes gebouwd werden en tussen de houten huizen smalle druipstroken (osendroppen) noodzakelijk waren voor afvoer van het regenwater, ontstonden in de straatbochten zogenaamde 'coulissenwanden'. De kromming van de straat werd hierbij gevolgd door de voorgevels van de huizen trapsgewijs te laten verspringen. Dit is op de kadastrale minuutkaart van 1832 nog goed te zien aan de Bredevoortsestraatweg (voorheen ook Landstraat genoemd). Pas later, met het verstenen van gevels, werd het mogelijk om voorgevels schuin (gerend) op de zijgevels te plaatsen en ontstonden vloeiende, gebogen gevelwanden.^[1]

Geleidelijke verstening

Waar in de stedelijke context van de Gelderse IJsselstreek al in de veertiende eeuw geheel bakstenen huizen verrezen, kwam in de Achterhoek de verstening van gebouwen pas veel later op gang. In eerste instantie werden de vullingen van houtskeletten met baksteen gevuld, gevolgd door het optrekken van nieuwe bakstenen (voor)gevels. Een prent van Jan de Beijer uit 1743 van de westzijde van de Markt geeft een aardig beeld van de verschillende stadia van dit versteningsproces. De panden Markt 3 en 7 hadden destijds nog voorgevels in vakwerk. Markt 5 was voorzien van een stenen onderbouw met daarboven een houten topschot. Markt 9 had een vrijwel geheel stenen voorgevel, maar bezat nog wel in vakwerk opgebouwde zijgevels. Al deze panden waren tweebeukig van opzet met één lagere zijbeuk.

Vanaf de negentiende eeuw verdwenen als gevolg van de ontginningen in het buitengebied steeds meer boerderijen uit de dorpskern. De bebouwing in de kern raakte in toenemende mate verdicht met woonhuizen en winkels langs de bestaande straten. Het huidige gevelbeeld rond de Markt wordt sterk bepaald door negentiende-eeuwse nieuwbouw en verbouwingen. Toch is er bij meerdere panden (onder meer Markt 2 en 4-6) achter de negentiende-eeuwse bakstenen lijstgevel sprake van een zeventiende- of achttiende-eeuwse houtconstructie. Het gemeentehuis in de westelijke gevelwand is tot stand gekomen na de verbouwing van een achttiende-eeuws woonhuis tot raadhuis in 1844.^[2] De vele bewaard gebleven osendroppen tussen de huizen herinneren nog aan de bouwtraditie van houten vakwerkhuisen. De wat bredere osendroppen dienden tevens als gang naar de achtererven.

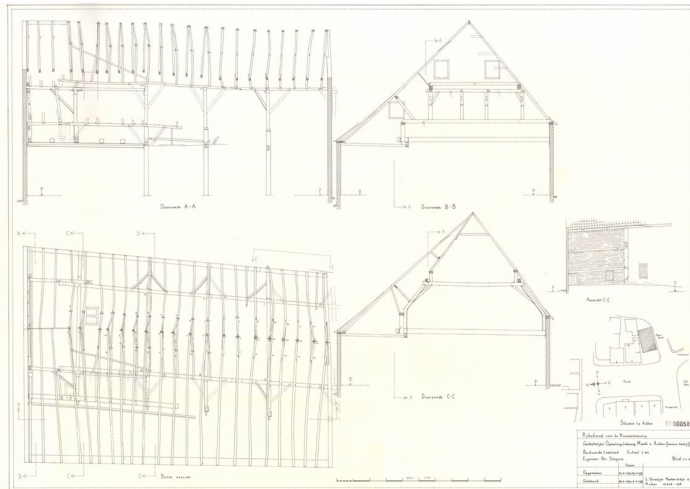
Footnotes

1. [^] *Monumenten Advies Bureau, Markt 12 Aalten, Bouwhistorische verkenning, Nijmegen 1998, p. 10-11.*
2. [^] *S. Broekhoven, C. Kolman, B. Olde Meierink, R. Stenvert en M. Tenten, Monumenten in Nederland. Gelderland, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist/Zwolle 2000, p. 62.*

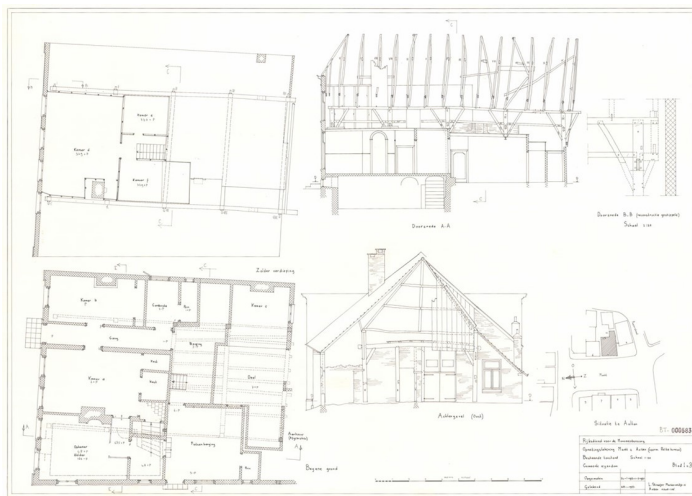
Afbeelding 1 van 4

Prent van Jan de Beijer uit 1743 van het zuidwestelijk deel van de Markt in Aalten. Midden achttiende eeuw was een groot deel van de bebouwing rond de Markt nog voorzien van gevels in vakwerk met houten topschotten. Een deel van de huizen was inmiddels (gedeeltelijk) voorzien van stenen gevels. (Gelders Archief)

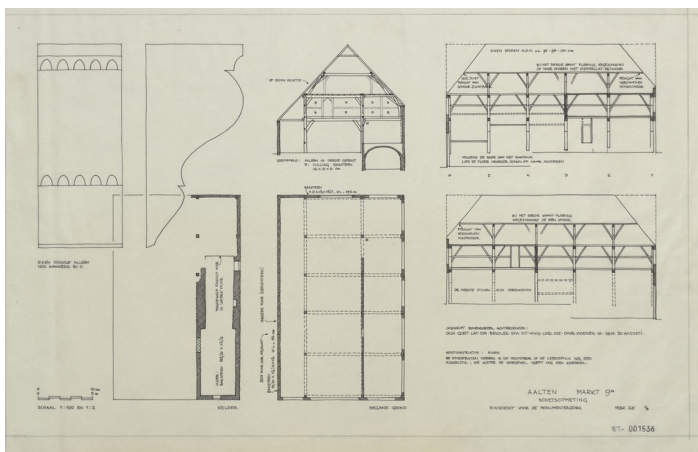
Afbeelding 2 van 4

Opmeting van Markt 2 uit 1977. Op het kapplan en de doorsneden zijn de restanten van een vakwerkhuis te zien. (RCE)

Afbeelding 3 van 4

Opmeting van Markt 4 uit 1977. Hierop zijn de restanten van een draagconstructie met ankerbalkgebinten en een vakwerkgevel met houten topschot te zien. (RCE)

Afbeelding 4 van 4

Opmeting van Markt 9 uit 1965 met het hier aanwezige houtskelet van een vakwerkhuis. (RCE)

1500-1750 Vakwerkbouw aan de Markt

De huidige stedenbouwkundige context is in hoofdopzet vermoedelijk in de zestiende- of zeventiende eeuw ontstaan. Aan de Markt stonden twee vakwerkhuisen die van elkaar gescheiden waren door een osendrop. Een bredere steeg links leidde naar een achtererf met daaraan een vakwerkschuur. (Lees verder...)

Twee vakwerkhuisen en een vakwerkschuur

De huidige verkaveling van diepe rechthoekige percelen aan de noordzijde van de Markt heeft waarschijnlijk een middeleeuwse oorsprong. Van oudsher liep de verkaveling helemaal door tot aan de Achterstraat, de huidige Prinsenstraat. De hoofdbouw was georiënteerd op de Markt. Aan de straat stonden ter plaatse van Markt 12 en 14 zeer waarschijnlijk reeds in de zeventiende eeuw twee houten vakwerkhuisen die van elkaar gescheiden waren door een smalle druiestrook, een osendrop.

In de huidige panden zijn nog bouwsporen en fragmenten aangetroffen van deze oudere voorgangers. Het gaat hierbij hoofdzakelijk om onderdelen van een secundair toegepaste eiken draagconstructie. Bij Markt 14 gaat het om een bewaard gebleven ankerbalkgebint op de scheiding tussen het huidige voorhuis en achterhuis. De huidige kapconstructie van Markt 12 bevat hergebruikte eiken kaponderdelen met gesneden telmerken en sporen van voormalige vakwerkverbindingen. Dit vakwerkhuis strekte zich tot in de eerste helft van de negentiende eeuw een stuk dieper uit dan het huidige pand. Aan de achterzijde waren in de loop der tijd enkele aanbouwen gerealiseerd die mogelijk ook via de steeg rechts van het pand aan de Markt toegankelijk waren. Rechts aan de achterzijde stond nog een kleine, vrijstaande schuur.

Steeg en achtererf

Aan de linkerzijde van Markt 14 leidde een bredere steeg naar een bescheiden achtererf. Op basis van de combinatie van een eiken gebintconstructie en een sporenkap met gekraste telmerken, stond aan dit erf stond waarschijnlijk al in de zeventiende eeuw een vakwerkschuur of -boerderij. De huidige schuur Markt 16 was in oorsprong iets kleiner en is vermoedelijk in de achttiende eeuw aan de achterzijde uitgebreid. Nog tot ver in de negentiende eeuw behoorden de langgerekte, onbebouwde percelen aan de Prinsenstraat tot het eigendom van de hoofdbouw aan de Markt. Vermoedelijk waren deze terreinen aanvankelijk in gebruik als landbouwgrond en werden zij pas later als (moes)tuin ingericht. Het achtererf van Markt 14 en de open percelen achter Markt 12 en 16 stonden nog niet direct met elkaar in verbinding.

Afbeelding 1 van 4

Schetsmatige weergave van de stedenbouwkundige situatie van Markt 12-16 in Aalten in de periode 1500-1750.

Afbeelding 2 van 4

Uitsnede van het kadstraal minuutplan uit 1832. De bebouwing ter plaatse van Markt 12, 14 en 16 is blauw gearceerd. (RCE)

Afbeelding 3 van 4

De vroegst bekende stedenbouwkundige situatie bestaat uit twee huizen aan de Markt, waarbij het linker huis via een steeg en achtererf was verbonden met een achtergelegen schuur. Deze context is in de huidige situatie nog duidelijk herkenbaar.

Afbeelding 4 van 4

De osendrop tussen de huidige panden Markt 12 en 14 herinnert nog aan de oudere houten vakwerkhuisen die hier voorheen stonden en later vervangen zijn door stenen huizen.

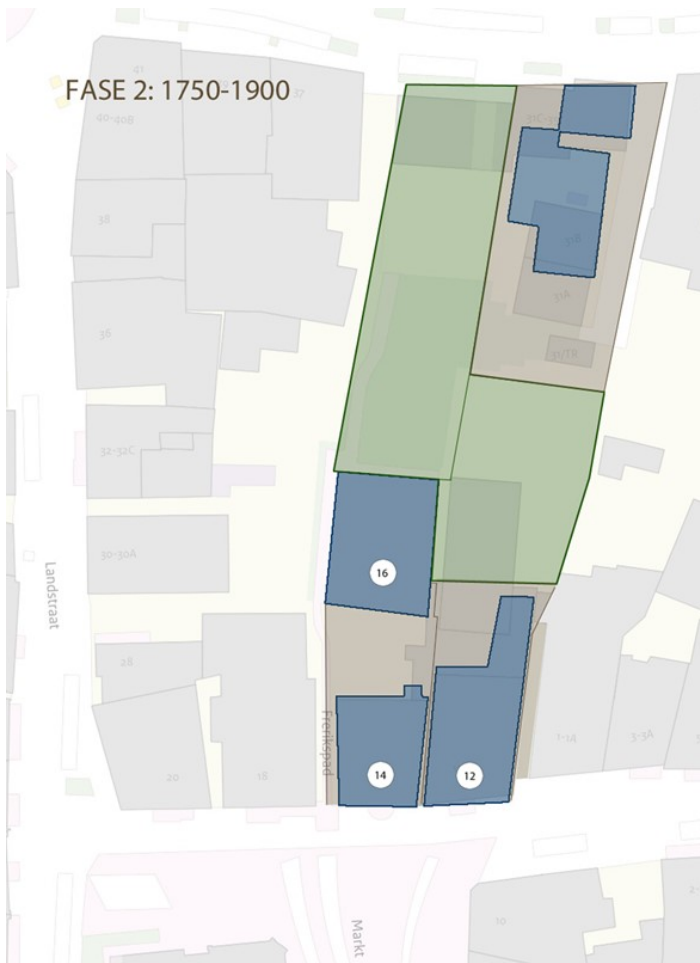
1750-1900 Verstening en vernieuwing

De vakwerkhuisen aan de Markt werden in de achttiende- en negentiende eeuw vervangen door bakstenen huizen. In de loop van de negentiende eeuw ontwikkelde zich aan de Prinsenstraat achter Markt 12 zelfstandige bebouwing. *(Lees verder...)*

Nieuwe stenen huizen aan de Markt

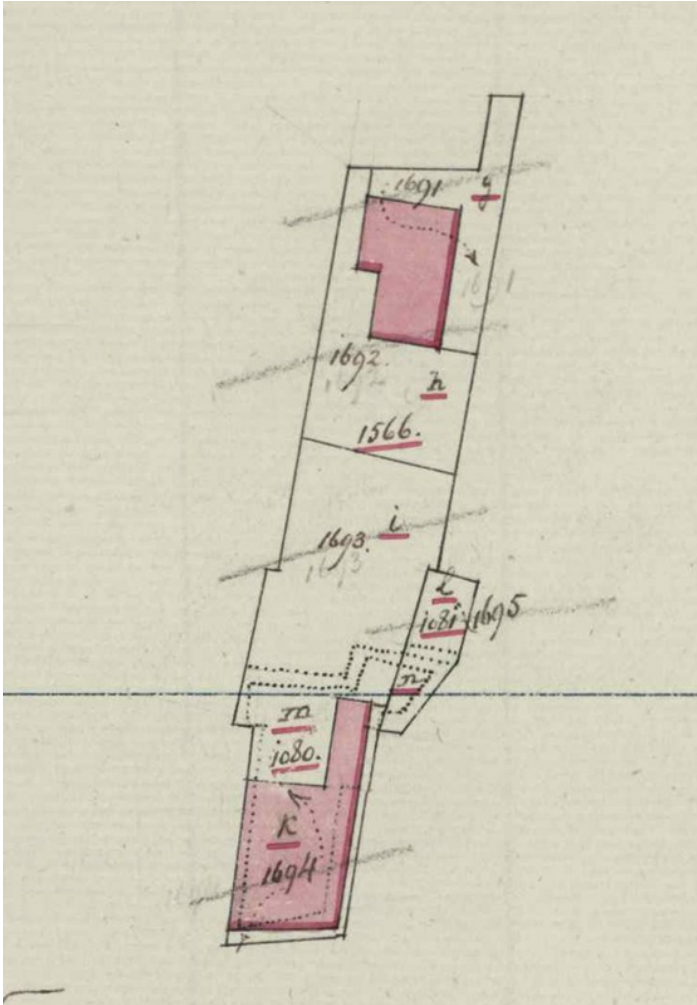
De gevels van de vakwerkhuisen Markt 12 en 14 waren in de achttiende eeuw waarschijnlijk al geleidelijk versteend. De gerende voorgevel van Markt 12, zichtbaar op de kadastrale minuut van 1832, vormt hiervoor een duidelijke aanwijzing. Bij houtbouw werd namelijk zoveel mogelijk gebruik gemaakt van loodrecht op elkaar aansluitende wanden en gevels. Het huidige pand Markt 12 is tot stand gekomen door nieuwbouw van een ondieper huis kort voor 1843, met hergebruik van onderdelen van de oude houten draagconstructie. Tegelijkertijd kwam een splitsing met het achtergelegen perceel tot stand en ontstond aan de Prinsenstraat zelfstandige bebouwing met een eigen inrit.

Het huis Markt 14 werd vermoedelijk reeds in de late achttiende eeuw ingrijpend verbouwd, waarbij de huidige verschijningsvorm van exterieur en interieur is ontstaan. De voorgevel is vermoedelijk vernieuwd in de negentiende eeuw. De stedenbouwkundige situatie ter plaatse van Markt 12 en 16 bleef ongewijzigd.

Afbeelding 1 van 6

Schetsmatige weergave van de stedenbouwkundige situatie van Markt 12-16 in de periode 1750-1900.

Afbeelding 2 van 6

Het kadaster legde in 1843 de nieuwe contour van Markt 12 vast na sloop van het vakwerkhuis en nieuwbouw van het huidige pand. De oude contour is gestippeld weergegeven. Rechtsachter stond een langere aanbouw die later is verdwenen. Het langgerekte perceel aan de achterzijde werd gesplitst. Aan de Prinsenstraat ontstond zelfstandige bebouwing met een eigen achtererf. (Kadaster)

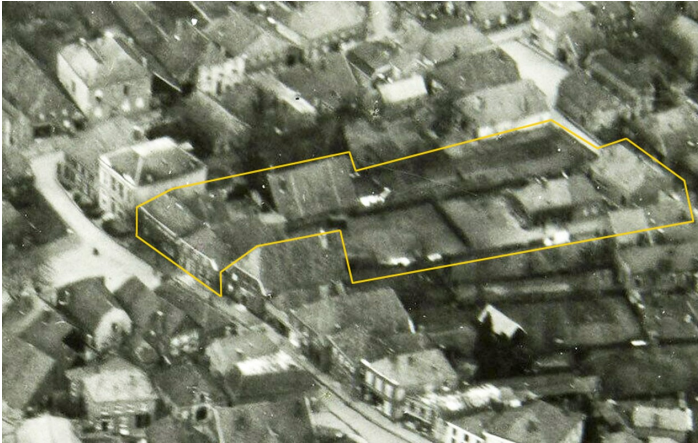
Afbeelding 3 van 6

Foto van de noordzijde van de Markt in Aalten aan het eind van de negentiende eeuw. De voorgevels van Markt 12 en 14 hebben inmiddels hun huidige verschijningsvorm. De roedeverdeling van de vensters is later gewijzigd en bij de restauratie van de panden opnieuw gereconstrueerd. (RCE)

Afbeelding 4 van 6

Uitsnede uit het Rooilijnenplan van Aalten van 1934, de bebouwing aan de Markt en Prinsenstraat is blauw gearceerd. Het huidige Frerikspad leidde nog altijd alleen naar het achtererf van Markt 14. (Gelders Archief)

Afbeelding 5 van 6

Detail van de luchtfoto van Aalten uit 1920-1940. De percelen van Markt 12-16 tot aan de Prinsenstraat zijn geel omkaderd. De rond 1843 ontstane splitsing tussen de achtererven van Markt 12 en de panden aan de Prinsenstraat is duidelijk zichtbaar. Achter Markt 16 is nog altijd sprake van een langgerekt, onbebouwd perceel. (NIMH)

Afbeelding 6 van 6

Foto van de achterzijde van Markt 12 in 1971. In 2004 zou op deze plek de glazen overkapping van de entreehal gerealiseerd worden. De oorspronkelijke negentiende-eeuwse aanbouw is reeds afgebroken en vervangen door de huidige aanbouw die in één lijn staat met de achtergevel. (RCE)

1970-heden Modernisering, restauratie en nieuwbouw

Na 1970 vonden enkele belangrijke veranderingen van de stedenbouwkundige situatie plaats. Het complex werd in fasen onderdeel van museum Het Frerikshuus, later Nationaal Onderduikmuseum. In 1985 verrees een nieuw appartementencomplex aan de Prinsenstraat en werd de steeg naar het achtererf van Markt 14 naar achteren verlengd. In 2004 kwam achter Markt 12 nieuwbouw van het museum tot stand. (Lees verder...)

Vestiging en uitbreiding van het museum

Tot ver in de twintigste eeuw zijn op stedenbouwkundig niveau geen noemenswaardige veranderingen te melden. Na een omvangrijke restauratie van Markt 14 in de jaren '70 vestigde zich hier het Streekhistorisch Museum Het Frerikshuus. In het pand was vanaf 1958 de Vereniging Oudheidkamer Aalten ondergebracht. Het museum breidde zich in 1985 uit naar de schuur Markt 16. Ook dit gebouw werd ingrijpend gerestaureerd en in gebruik genomen als Agrarisch Museum De Freriksschure. In dezelfde periode vond aan de Prinsenstraat nieuwbouw plaats van een appartementencomplex met een trafogebouw. Aan de achterzijde van de appartementen kwam een groenstrook met speelvoorziening. De steeg naar het achtererf van Markt 14 werd doorgetrokken langs Markt 16 naar het openbare binnenterrein tussen Markt 16 en Prinsenstraat 31-33. Via een doorgang in het appartementengebouw vormde het Frerikspad voortaan een directe, openbare verbinding tussen de Markt en de Prinsenstraat. De tuin achter Markt 16 werd opnieuw ingericht en afgebakend met een haag en een bakstenen muurtje.

Afbeelding 1 van 7

Schetsmatige weergave van de stedenbouwkundige situatie van Markt 12-16 in Aalten in de periode 1970-heden.

Afbeelding 2 van 7

In het pand Markt 14 was reeds in de jaren '60 een streekmuseum gevestigd. In de jaren '70 werd hier na een grondige restauratie het Streekhistorisch Museum Het Frerikshuus ondergebracht. Foto uit 1963. (RCE)

Afbeelding 3 van 7

Foto van de achtergevel met achtererf van Markt 16 in 1963. (RCE)

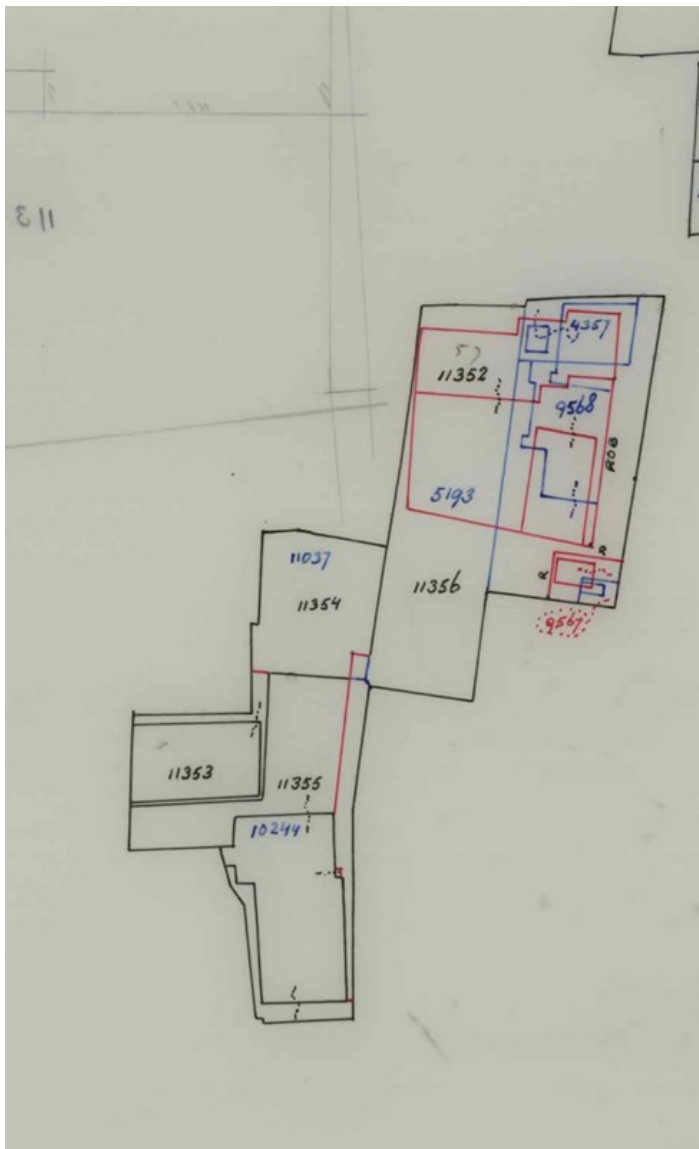
Afbeelding 4 van 7

Foto van de voorgevel van Markt 16 aan het binnenterrein in 1963. Het achtererf van Markt 14 was vanouds bestraat met veldkeien. Op de foto is tevens te zien dat het Frerikspad hier eindigde. Langs de zijgevel van de schuur liep nog geen pad, het achterliggende perceel was met een muur afgescheiden. (RCE)

Afbeelding 5 van 7

Voorzijde van Markt 16 na de restauratie van het pand in 1985. Het Frerikspad is doorgetrokken langs de linker zijgevel. De oude waterput werd gereconstrueerd. Het kleine tuintje tegen de voorgevel bleef aanvankelijk bestaan. (ECAL)

Afbeelding 6 van 7

Na de restauratie van Markt 16 in 1985 en de in dezelfde periode gerealiseerde nieuwbouw aan de Prinsenstraat, werd het Frerikspad vanaf het binnenterrein naar achteren verlengd. De gewijzigde contouren van de percelen en bebouwing zijn in rood door het Kadaster vastgelegd. (Kadaster)

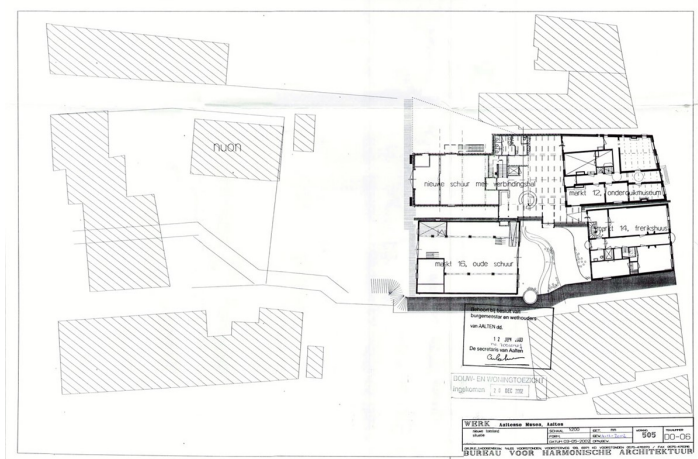

Afbeelding 7 van 7

Huidige luchtfoto van het terrein achter Markt 12-16 en het met een houten schutting afgescheiden Frerikspad. De inrichting van de tuin achter Markt 16 en de daarachter gelegen groenstrook is omstreeks 1985 tot stand gekomen.

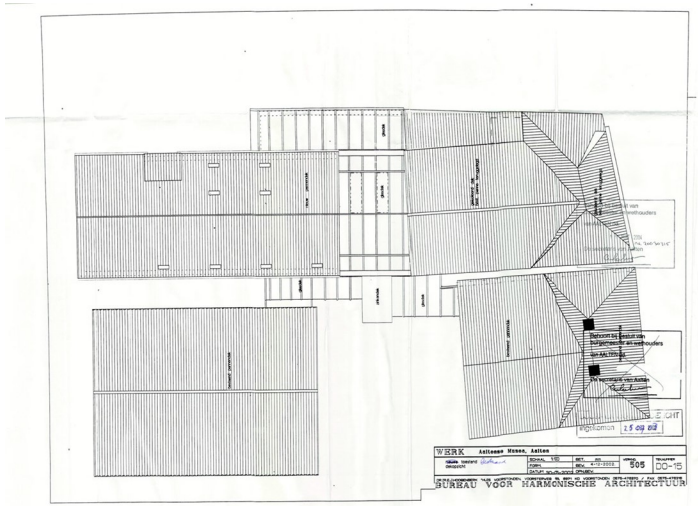
Nieuwbouw museum en overkapping

In 2004 werd Markt 12 aan het museumcomplex toegevoegd, gerestaureerd en verbouwd tot Nationaal Onderduikmuseum. Achter het pand vond nieuwbouw plaats in de vorm van een groot, modern schuurachtig volume. De nieuwbouw en de drie historische gebouwen Markt 12, 14 en 16 werden met elkaar verbonden door middel van een glazen overkapping waarin de hoofdentree en een entreeruimte werden opgenomen. Hiermee raakte een groot deel van het open achtererf van Markt 12 bebouwd en overdekt. Het open terrein achter de nieuwbouw werd ingericht als parkeerterrein.

Afbeelding 1 van 7

Ontwerp uit 2002 voor de nieuwbouw van een 'nieuwe schuur' met verbindingshal van het Nationaal Onderduikmuseum. Op het binnenterrein kwam tussen de veldkeien door een slingerend pad richting de hier gerealiseerde hoofdentree. (Gemeente Aalten)

Afbeelding 2 van 7

Ontwerp uit 2002 van de nieuwe situatie van het dakenplan. Een groot deel van het achtererf van Markt 12, een deel van het achtererf van Markt 14 en een deel van de ruimte tussen de historische gebouwen raakte overdekt door nieuwbouw met de glazen overkapping van de entreehal. (Gemeente Aalten)

Afbeelding 3 van 7

Huidige luchtfoto van de locatie.

Afbeelding 4 van 7

Huidig overzicht van het binnenterrein, het voormalige achtererf van Markt 14.

Afbeelding 5 van 7

Luchtfoto van de in 2002-2004 gerealiseerde nieuwbouw vanuit het noordoosten. Ook aan deze zijde is de voormalige open ruimte tussen Markt 12 en de rechter belending bebouwd geraakt.

Afbeelding 6 van 7

De schuur Markt 16 is aan de voorzijde via een glazen tussenlid onder lessenaardak verbonden met de entreehal.

Afbeelding 7 van 7

De entreehal met overkapping tussen de nieuwbouw (rechts) en Markt 12 (links).

Markt 12

Beschrijving

Markt 12 is gebouwd op een rechthoekige plattegrond en telt boven een kelder één bouwlaag onder een L-vormig schilddak. Het dak is gedekt met gesmoorde muldenpannen. Rechts aan de achterzijde staat een lagere aanbouw onder lessenaardak. De gevels zijn boven een gepleisterde plint opgetrokken in schoon metselwerk in kruisverband. Het schilddak wordt aan de achterzijde gedragen door een eiken sporenkap die ondersteund wordt door drie eiken dekbalkgebinten. Aan de voorzijde bestaat de kap grotendeels uit rondhouten daksporen, ondersteund met balken en halve dekbalkgebinten. De hoofddraagconstructie bestaat verder uit enkelvoudige balklagen.

Afbeelding 1 van 3

Luchtfoto van Markt 12.

Afbeelding 2 van 3

Voorgevel.

Afbeelding 3 van 3

Achtergevel.

1500-1832**vakwerkhuis**

Op het brede en lang gerekte perceel van Markt 12 staat op de kadastrale minuut uit 1832 een gebouw dat bijna tweemaal zo diep was als het nu is. Het huis liep aan de achterzijde door tot voorbij de schuur Markt 16. Daarnaast had het pand op de noordoostelijke hoek een onregelmatig gevormde uitbouw.

Deze voorganger van Markt 12 bestond hoogstwaarschijnlijk uit een vakwerkhuis met een agrarische bestemming, aangezien de toenmalige eigenaren in het kadaster vermeld stonden als landbouwers. Overblijfselen van deze voorganger zijn nog aanwezig in het huidige pand in de vorm van hergebruikte onderdelen van de houten draagconstructie, enkele hergebruikte kloostermoppen die onderaan de zijgevels te vinden zijn en mogelijk de kelder. Een datering van het oorspronkelijke huis is lastig te bepalen. De combinatie van eiken kap- en constructieonderdelen met gekraste en gesneden telmerken kunnen wijzen op een oorsprong in de late zestiende- of zeventiende eeuw.

Opvallend is dat in 1832 de voorgevel nog terug lag ten opzichte van Markt 14, terwijl beide gevels nu op één lijn liggen. Bovendien was in 1832 de voorgevel van Markt 12 schuin op het casco geplaatst, wat aangeeft dat het pand destijds waarschijnlijk al wel een stenen voorgevel had.^[1]

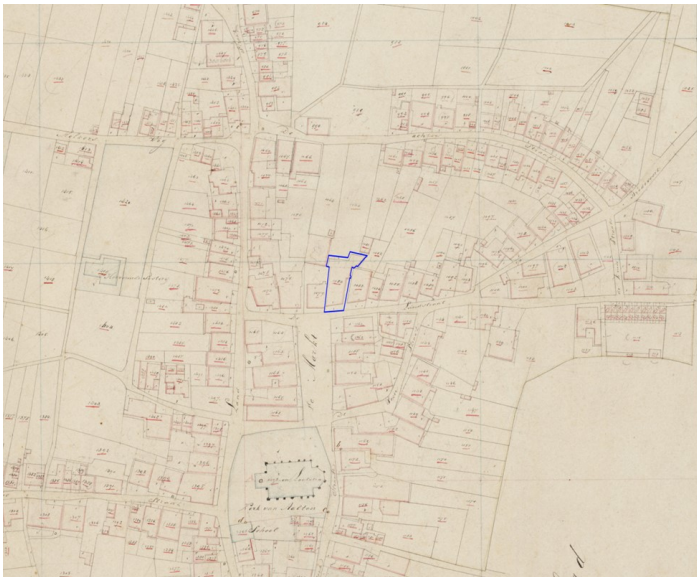
hergebruikte kaponderdelen

De huidige kapconstructie bestaat deels uit hergebruikte onderdelen van het vakwerkhuis. De muurplaten bevatten bouwsporen van vakwerkverbindingen.^[2] De kap van de voorganger in vakwerk bestond waarschijnlijk uit eiken dekbalkgebinten met kromstijlen, eiken flieringen, schoren, muurplaten en sporenparen met haanhouten. Een aantal aanwijzingen die wijzen op hergebruik zijn de meerdere gesneden telmerken die op de sporen zijn aangebracht.

Sommige daksporen bevatten twee verschillende gekraste telmerken. Een sporenpaar vertoont bijvoorbeeld op het oostelijke spoor telmerk XII, terwijl het westelijke spoor het nummer XVIII bevat, met een nieuw gekrast merk V op de beide sporen dat wel in de huidige serie past. Een bijkomende aanwijzing voor het hergebruik van de sporenparen zijn de verbindingssporen die op een hogere bevestiging van de haanhouten duidt. De haanhouten zijn waarschijnlijk verplaatst om de flauwere dakhelling te kunnen ondersteunen.

Footnotes

1. [^] *Monumenten Advies Bureau, Markt 12 Aalten, Bouwhistorische verkenning, Nijmegen 1998.*
2. [^] *Monumenten Advies Bureau, Markt 12 Aalten, Bouwhistorische verkenning, Nijmegen 1998.*

Afbeelding 1 van 5

Kadastraal minuutplan uit 1832, met daarop de contour van de bebouwing ter plaatse van Markt 12 in blauw aangegeven. (RCE)

Afbeelding 2 van 5

Overzicht van de kelder met tongewelf die zich rechts onder het achterhuis bevindt.

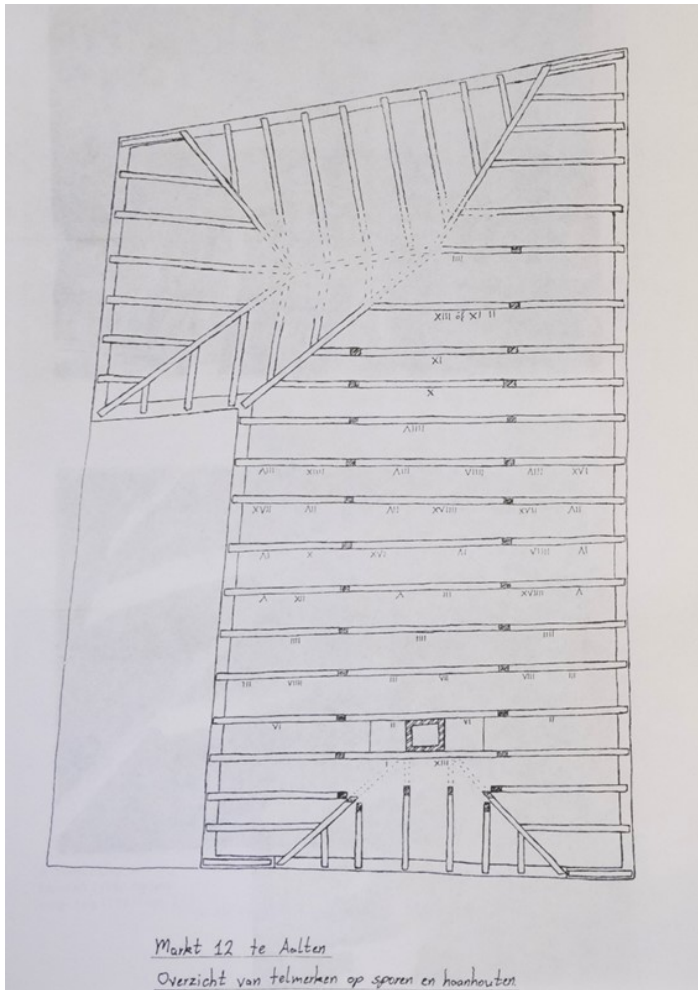
Afbeelding 3 van 5

Overzicht van de zolder en kapconstructie richting de Markt. Een aanzienlijk deel van de kapconstructie bestaat uit hergebruikte onderdelen van een ouder vakwerkhuis.

Afbeelding 4 van 5

De kap is uitgevoerd met hergebruikte eiken daksporen en haanhouten.

Afbeelding 5 van 5

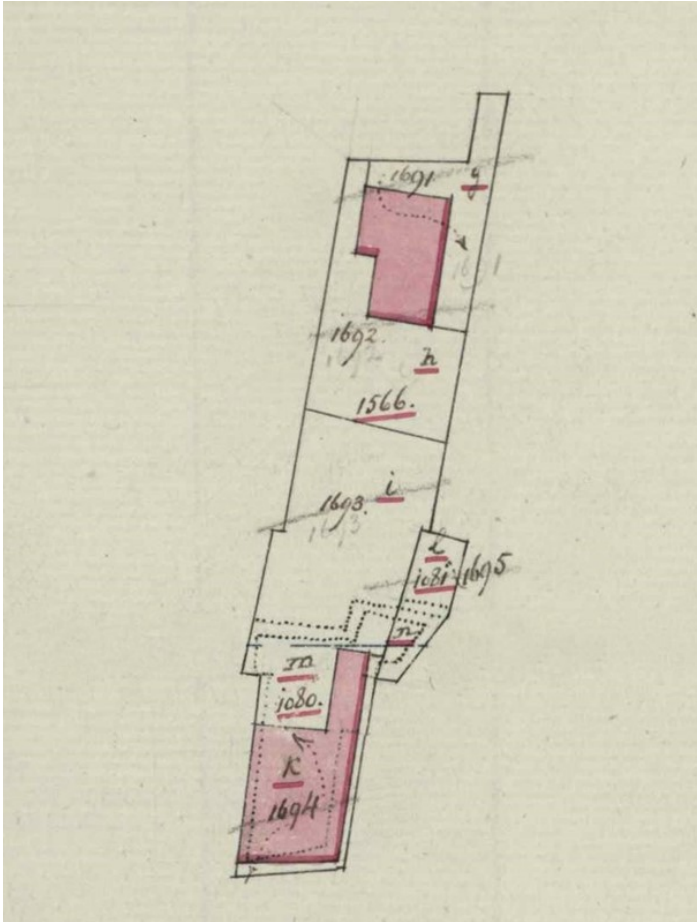
Overzicht van de in 1998 waargenomen telmerken op de daksporen en haanhouten. (MAB 1998)

1832-1843

Nieuwbouw van een bakstenen huis

Kort voor 1843 onderging het vakwerkhuis een ingrijpende verbouwing, waarbij de verschijningsvorm van het huidige exterieur tot stand kwam. J. G. Becking begon na de verbouwing zijn winkel aan de voorzijde van Markt 12. Zijn zoon, J.C. Becking, nam de winkel over en sloot deze in 1914. Tijdens de ver- of herbouw in 1843 werden de afmetingen van het bouwvolume teruggebracht tot de huidige contouren en ontstond het huidige pand met L-vormig schilddak. De gevels werden opgetrokken in baksteen en de (ankerbalk)gebinten op de begane grond werden vervangen door dragende gemetselde muren met een enkelvoudige grenen balklaag.

Delen van de oorspronkelijke vakwerkconstructie werden hergebruikt in de nieuwe kapconstructie. De oude sporenkap werd aangepast naar de nieuwe afmetingen van het bouwvolume, waarbij drie eiken dekbalkgebinten met bijbehorende windschoren, flieringen, sporenparen met haanhouten en muurplaten behouden bleven. De kapconstructie in het voorhuis werd gerealiseerd in de vorm van een gebintenconstructie met een dwarsgeplaatste moerbalk, grotendeels opgetrokken met rondhouten sporen, afgewisseld met enkele grenen exemplaren. De beide kapdelen wijken aanzienlijk af van elkaar, maar zijn waarschijnlijk wel in één periode tot stand gekomen.

Afbeelding 1 van 3

Kadastrale hulpkaart uit d.j. 1843, waarop de nieuwe bebouwingscontour van Markt 12 werd vastgelegd. De nieuwbouw van het pand zal kort daarvoor hebben plaatsgevonden. Aanvankelijk was aan de achterzijde sprake van een langgerekte aanbouw, deze is later verdwenen. (Kadaster)

Afbeelding 2 van 3

Het gevelbeeld aan de Markt is in deze periode ontstaan. De voordeur en vensters op de begane grond werden in de twintigste eeuw gemoderniseerd. Foto van de voorgevel uit 1971. (RCE)

Afbeelding 3 van 3

Foto van de negentiende-eeuwse achtergevel met achtererf uit 1971. (RCE)

1914-1940

Van winkel naar woning

In 1914 sloot J.C. Becking wegens ziekte de winkel en in 1916 kwam hij te overlijden. Markt 12 werd verkocht aan Frederik Hendrik Freriks. Waarschijnlijk werd het huis vervolgens verhuurd aan mevrouw Hendrica Wilhelmina Bölte-Vultink, die daar samen met haar dochter en schoonzoon volgens het bevolkingsregister woonde. Weduwe Bölte-Vultink was tevens caféhoudster, waarschijnlijk bij één van de cafés in de huidige Dijkstraat; mogelijk bij café Vultink of bij café Lelivelt.

In 1927 ging het pand via successie over op Hendrik Vaags, die het in 1950 verkocht aan Johan Vaags. Uiteindelijk werd het pand in 1997 door de familie Vaags verkocht aan het naastgelegen museum Frerikshuus.

indeling

De in 1843 gerealiseerde indeling op de begane grond bestond uit een winkelruimte aan de linker voorzijde, die direct toegankelijk was bij binnenkomst via de voordeur. Deze indeling, die tot in de twintigste eeuw in stand bleef, is nog te herkennen aan de vloerafwerking in de huidige gang, die doorliep tot in de linker zijkamer. De vloertegels zelf - zwart-grijze tegels met een geometrisch patroon die bij combinatie van een aantal tegels een stervorm aanneemt - zijn pas later hier gelegd. Deze tegels met een 'Escher-patroon' waren populair aan in het begin van de twintigste eeuw en zijn nog op veel plekken in Nederland te vinden, waaronder de Lettelbert kerk in de buurt van Mitwolde en de borg Rusthoven in Wirdum.

Achter de winkel lag een tussenkamer vanwaar de winkel middels een zijlicht in de gaten gehouden kon worden. De tussenkamer was verbonden met de achtergelegen keuken. Rechts van de keuken en de tussenkamer bevond zich een achtergang die toegankelijk was via de achterdeur. Deze achtergang ontsloot tevens de kelder die zich onder de rechterhelft aan de achterzijde van het huis bevond. Daarboven bevond zich een opkamer met alkoof. Een dwarsgang verbond de achtergang met de aangebouwde zijbeuk met spoelruimte onder het lessenaardak. Aan de voorzijde, rechts van de winkel bevond zich een woon- of zitkamer.

realisatie middengang

Een significante aanpassing van de indeling van Markt 12 in de twintigste eeuw betrof de realisatie van een volwaardige middengang. De linker gangmuur werd op de reeds aanwezige tegels in de winkel geplaatst, waardoor er een centrale middengang van de voor- naar de achterdeur tot stand kwam. Door de bouw van de muur werd de winkel kleiner en niet langer ontsloten door de voordeur. Waarschijnlijk gebeurde dit toen de winkel verbouwd werd tot woonhuis in de eerste helft van de twintigste eeuw.

1940-1945

Ortskommandatur en onderduikers

Tijdens de Tweede Wereldoorlog woonde de familie Kempink, bestaande uit vader, moeder en twee dochters, in Markt 12. Vanwege de centrale ligging van het pand aan de markt in Aalten, werd de rechter voorkamer in gebruik genomen door de Duitse Ortskommandatur. De Ortskommandatur was het plaatselijke hoofdkwartier van de Wehrmacht, waar vandaan toezicht gehouden werd op de inkwartieringen van Duitse soldaten. Daarnaast beheerden zij de lokale roerende en onroerende goederen van de Duitse Wehrmacht.

Tegelijkertijd werd de gewelfde kelder van het huis tijdens bombardementen als schuilkelder gebruikt en werden er zelfs op de zolder onderduikers verstopt, die vanuit daar naar verschillende onderduikadressen gebracht werden.^[1]

1997-heden

Nationaal Onderduikmuseum

In 1997 werd het pand verkocht aan het naastgelegen museum Frerikshuus. Het gebouw werd tijdens de daaropvolgende restauratie ingericht naar de mode van omstreeks 1940, in verband met de realisatie en vestiging van het Nationaal Onderduikmuseum. Verschillende modernisering van de jaren '50 en '70 zijn daarbij verloren gegaan. Tevens werden de vensters en een aantal deuren vernieuwd in historiserende stijl. Bij deze restauratie werd tevens de moderne overkapping die fungeert als entreehal toegevoegd, met een loopbrug die de nieuwbouw verbindt met de zolder van Markt 12.

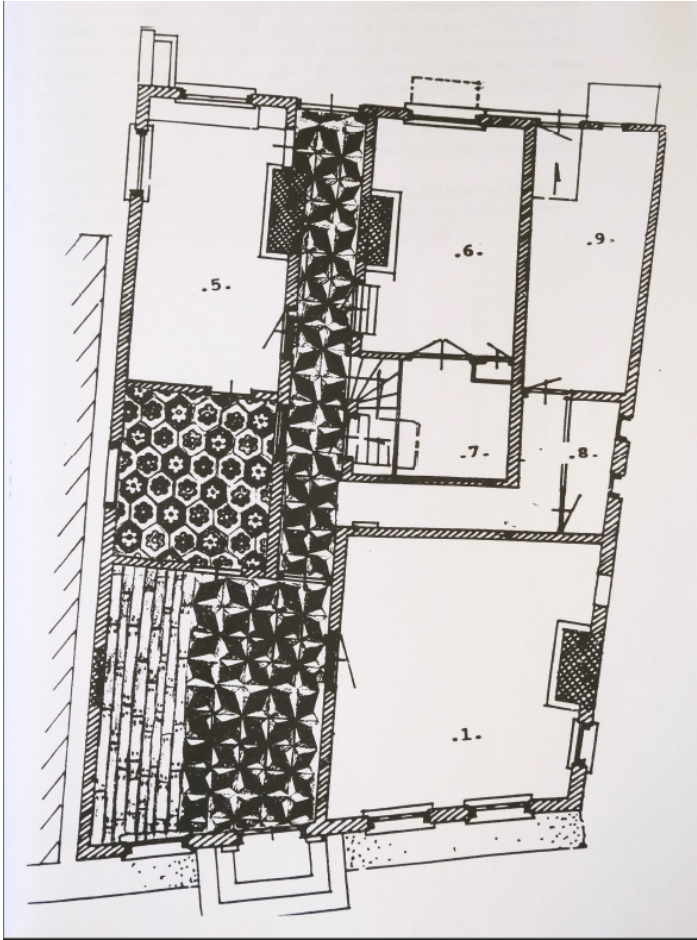
Footnotes

1. [^] [Tweedewereldoorlog.nl/musea Markt 12, Aalten](https://tweedewereldoorlog.nl/musea/Markt%2012/Aalten). Geraadpleegd op 6-12-2023.

Afbeelding 1 van 7

Krantenbericht over de sluiting van de winkel van J.C. Becking in de Aaltensche Courant van 1914.
(www.delpher.nl)

Afbeelding 2 van 7

Plattegrond van de historische vloerafwerking in de gang, linker voorkamer (voormalige winkel) en de kamer daarachter. (MAB 1998)

Afbeelding 3 van 7

De tegelvloer in stervormig patroon in de gang.

Afbeelding 4 van 7

Waarschijnlijk werd nog in de eerste helft van de twintigste eeuw een volwaardige middengang van voordeur tot achterdeur gerealiseerd. Hierbij werd de winkelruimte links aan de voorzijde verkleind tot een kleinere zijkamer.

Afbeelding 5 van 7

Zicht op de voormalige winkelruimte, later linker zijkamer, vanuit de daarachter gelegen tussenkamer.

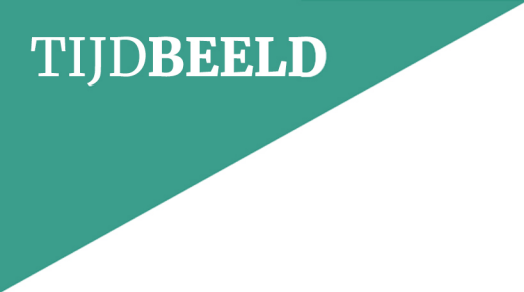
Afbeelding 6 van 7

Ontwerp uit 2002 voor de verbouwing van Markt 12 tot museum en de bouw van een nieuwe entreehal en expositieruimte aan de achterzijde. (Gemeente Aalten)

Afbeelding 7 van 7

De loopbrug tussen de nieuwbouw en de Markt 12, gezien vanuit de entreehal met glazen overkapping.

Markt 14

Beschrijving

Markt 14 is gebouwd op een rechthoekige plattegrond en telt aan de voorzijde twee bouwlagen onder een dwarsgeplaatst schilddak en aan de achterzijde één bouwlaag onder een zadeldak. De daken zijn gedekt met gesmoorde oud-Hollandse pannen. De gevels zijn boven een gepleisterde plint opgetrokken in schoon metselwerk in kruisverband. De achtergevel is uitgevoerd als topgevel met houten topschot. De kapconstructies bestaan uit eiken sporenkappen die ondersteund worden door A-spanten (voorzijde) en dekbalkgebinten (achterzijde). De hoofddraagconstructie bestaat verder uit enkelvoudige balklagen die opgelegd zijn in de zijgevels en op de gangmuren rusten.

Luchtfoto van Markt 14.

Afbeelding 2 van 3

Voorgevel.

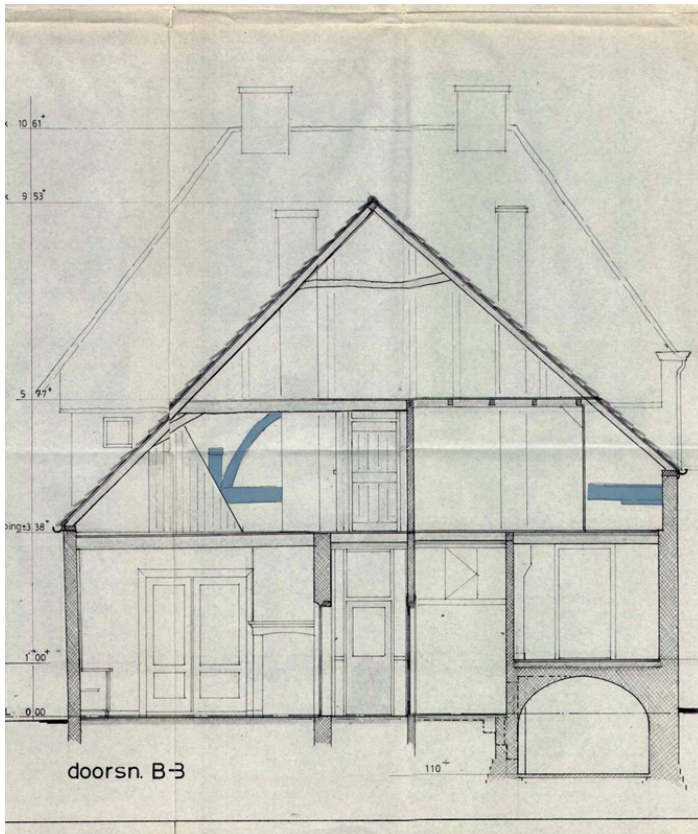

Afbeelding 3 van 3

Achtergevel.

1600-1700: Oudere voorganger

Over de vroegste ontstaansgeschiedenis van Markt 14 is weinig bekend. Op basis van bouwhistorische gegevens van andere huizen aan de Markt stond vermoedelijk ook op deze plek in de zestiende- of zeventiende eeuw een houten vakwerkhuis. In het huidige pand zijn hiervan echter vrijwel geen sporen aangetroffen. Op de grens van voor- en achterhuis herinnert op de verdieping alleen een restant van een ankerbalkgebint nog aan een oudere voorganger. De exacte omvang/diepte en verschijningsvorm van dit gebouw is moeilijk te duiden. Aan de hand van de positie en hoogte van de gebintstijlen ging het waarschijnlijk om een driebeukig pand van één bouwlaag onder een doorlopend zadeldak, met relatief lage zijgevels.

Afbeelding 1 van 2

Bestaande dwarsdoorsnede van Markt 14 richting de Markt uit 1972. Op de zolder van het achterhuis tekende men een restant van een ankerbalkgebint, met mogelijk op de ankerbalk nog een deel van een kapspant (blauw gearceerd). Deze constructie staat los van de huidige draagconstructie en zal een overblijfsel zijn van een oudere voorganger. (Gemeente Aalten)

Afbeelding 2 van 2

Gebintstijl met ankerbalk van een voormalig ankerbalkgebint op de grens tussen voor- en achterhuis.

1700-1832: Nieuwbouw

Op enig moment is het bestaande huis aan de Markt ingrijpend vernieuwd en ontstond er een nieuw gebouw dat volledig voorzien was van bakstenen gevels. Vermoedelijk heeft deze vernieuwing gefaseerd plaatsgevonden in de achttiende eeuw, eerst het voorhuis en daarna het achterhuis. Op basis van de aard en materialisering van de kapconstructies is het echter niet uitgesloten dat er reeds in de zeventiende eeuw een belangrijke verbouwing plaatsvond. Op het kadastraal minuutplan van 1832 heeft het gebouw reeds haar huidige omvang bereikt. De toenmalige eigenaar was gemeente ontvanger Jan Willem Arentsen.

voorhuis

Het voorhuis werd verhoogd en kreeg een hoog opgaand schilddak. Het gebouw presenteerde zich aan de Markt als een blokvormige stadswoning met lijstgevel. De voorgevel is mogelijk later in de negentiende eeuw grotendeels vernieuwd. De kapconstructie van het schilddak werd uitgevoerd met eiken A-spanten en is asymmetrisch van opzet. De daksporen zijn om en om voorzien van geschoorde haanhouten. Ter plaatse van de voorgevel en zijgevels zijn in verband met de aanwezigheid van een borstwering kreupele stijlen toegepast. De A-spanten zijn genummerd met gehakte telmerken.^[1] De verdiepings- en zolderbalklaag bestaan uit enkelvoudige balklagen met een kwartrond profiel. Zeer waarschijnlijk werd het huis in deze periode reeds ingedeeld met een centrale middengang en vertrekken aan weerszijden die op de begane grond en verdieping voorzien waren van grote schouwpartijen. De profilering van enkele deurkozijnen en de detaillering van enkele paneeldeuren vertoont nog invloeden van de achttiende-eeuwse Lodewijkstijlen.

achterhuis

Ook het achterhuis werd vermoedelijk reeds in de achttiende eeuw versteend en verhoogd. De achtergevel werd uitgevoerd met een houten topschot en werd symmetrisch ingedeeld met centraal een deur en vensters aan weerszijden. De gevelopeningen werden afgesloten met rollagen. De constructie met ankerbalken werd vervangen door een enkelvoudige zolderbalklaag. De balken zijn in het achterhuis wat smaller dan de balken in het voorhuis. Het nieuwe zadeldak kreeg een eiken sporenkap die ondersteund werd met twee eiken dekbalkgebinten. Aan de oostzijde is sprake van een hogere zijgevel met borstwering en staan de gebinten op de zolderbalklaag. Aan de westzijde is de zijgevel lager en is een constructie met A-spanten toegepast die parallel aan de daksporen op de muurplaat rust. De gebinten/spanten zijn genummerd met gehakte telmerken I en II. Tussen de dekbalken zijn aan de oostzijde hangbalken aan de flieringen gehangen. Aan de westzijde realiseerde men een vertrek die voorzien werd van een geprofileerde balklaag. Aan de achterzijde is op vlieringniveau een hijsrad aanwezig met bijbehorend hijsluik in de vlieringvloer. De indeling van het voorhuis met centrale middengang werd op de begane grond voortgezet in het achterhuis. Aan de westzijde lag een kelder met tongewelf met daarboven een opkamer. Deze kamer was voorheen van buiten toegankelijk via een deur in de linker zijgevel.

Footnotes

1. [^] Uit verspreid dendrochronologisch onderzoek blijkt dat eiken en naalddhouten sporenkappen met A-spanten ook al in de zeventiende eeuw voorkwamen. Hetzelfde geldt voor het kaptypen aan de achterzijde met dekbalkgebinten en hangbalken. Dendrochronologisch onderzoek van de kapconstructies van Markt 14 kan uitsluitend geven over de daadwerkelijke bouwfaserings.

Afbeelding 1 van 8

Kapconstructie van het voorhuis richting de Markt.

Afbeelding 2 van 8

Ter plaatse van de borstweringen bij de voorgevel en zijgevels zijn kreupele stijlen toegepast.

Afbeelding 3 van 8

Kapconstructie van het achterhuis.

Afbeelding 4 van 8

Gang met vloertegels van Namense steen op de begane grond.

Afbeelding 5 van 8

Het diepe vertrek rechts van de gang op de begane grond.

Afbeelding 6 van 8

Het achterhuis is aan de linkerkzijde voorzien van een kelder met tongewelf.

Afbeelding 7 van 8

Gang op de verdieping.

Afbeelding 8 van 8

Vertrek rechts aan de voorzijde op de verdieping.

1832-1900: Modernisering

Voor grootschalige verbouwingen in het verloop van de negentiende- en twintigste eeuw ontbreken duidelijke aanknopingspunten. Het blokvormige huis met lager achterhuis was omstreeks het midden van de negentiende eeuw eigendom van dokter Harmen Jan Freriks. In het begin van de twintigste eeuw ging het bezit over op Frederik Hendrik Freriks, die tevens het naastgelegen pand Markt 12 kocht. Het complex kwam omstreeks 1925 in handen van de familie Vaags.

vernieuwing voorgevel

In het metselwerk van de voorgevel en ter plaatse van de aansluiting van de voorgevel op de linker zijgevel komen enkele onregelmatigheden voor. Het lijkt erop dat een groot deel van de voorgevel in de loop van de negentiende eeuw is vernieuwd. De gevel werd symmetrisch ingedeeld met centraal de voordeur, achtruits schuifvensters op de begane grond en kortere vierruits schuifvensters op de verdieping. De vensters werden aan de bovenzijde afgesloten met strekken.

stoep en entree

De voordeur was van oudsher bereikbaar via twee treden, waarvan één halfrond van vorm. Bij de restauratie in 1975 werd voor het huis een iets verhoogde, bestrate stoep aangebracht die aan beide zijden iets afliep naar het straatniveau. Destijds werden ook weer twee bomen voor het pand geplaatst. Meer recent is de inrichting weer gewijzigd en ontstond de huidige situatie. Er kwamen twee extra halfronde bakstenen treden en voor de gevel langs werden twee smalle hellingbanen aangelegd, bestraat met veldkeien.

modernisering interieur

In het interieur werd in de negentiende eeuw vermoedelijk een deel van de indeling gewijzigd. Waarschijnlijk is in deze periode op de begane grond het grote vertrek rechts aan de voorzijde ontstaan. Deze kamer werd via suitedeuren verbonden met het kleinere vertrek aan de achterzijde.

1975-heden: Restauratie en nieuwbouw museum

Ter voorbereiding op de vestiging van het Streekhistorisch Museum Het Frerikshuus in Markt 14, vond in de jaren '70 een restauratie plaats. Het restauratieontwerp was van de hand van architectenburo H.J.L. Ovink. De werkzaamheden omvatten allereerst het terugbrengen van de negentiende-eeuwse roedeverdeling van de vensters in de voorgevel (begane grond). In dat kader werd ook het bovenlicht van de voordeur vervangen. Men sloopte een kleine twintigste-eeuwse aanbouw aan de achterzijde en in de linker zijgevel werd de zij-entree dichtgezet.

In het interieur vonden slechts kleinschalige veranderingen van de indeling plaats. In het vertrek links aan de voorzijde werd een bedstedewand gereconstrueerd. In de gang kwam een nieuwe betonvloer, waarop de bestaande tegels van Naamse steen werden herlegd. Eén van de twee toegangen tot het rechter vertrek kwam te vervallen.

In 2004 werd Markt 14 onderdeel van het Nationaal Onderduikmuseum. Het pand raakte via een glazen tussenlid verbonden met de nieuwe entreehal van het museum. Aan de achterzijde installeerde men een lift, een nieuw toilet en een nieuwe verdiepingstrap.

Afbeelding 1 van 8

Voorgevel met hoofdentree van Markt 14 omstreeks 1880. (RCE)

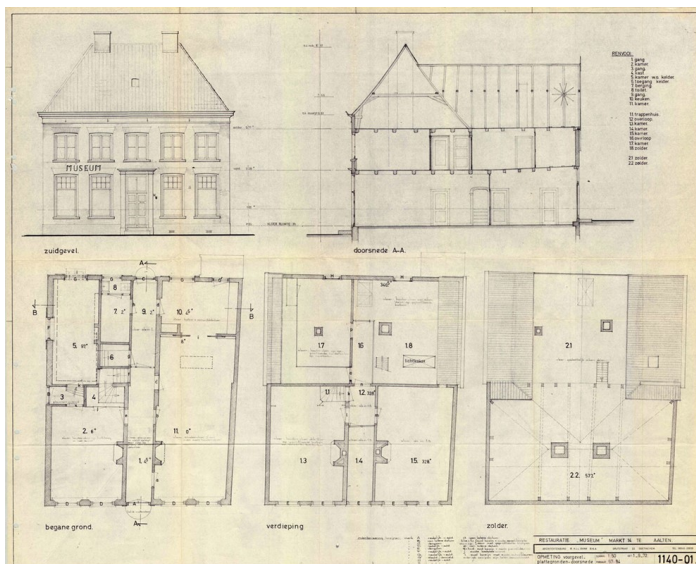
Afbeelding 2 van 8

Voorgevel met stoep van Markt 14 in 1963.

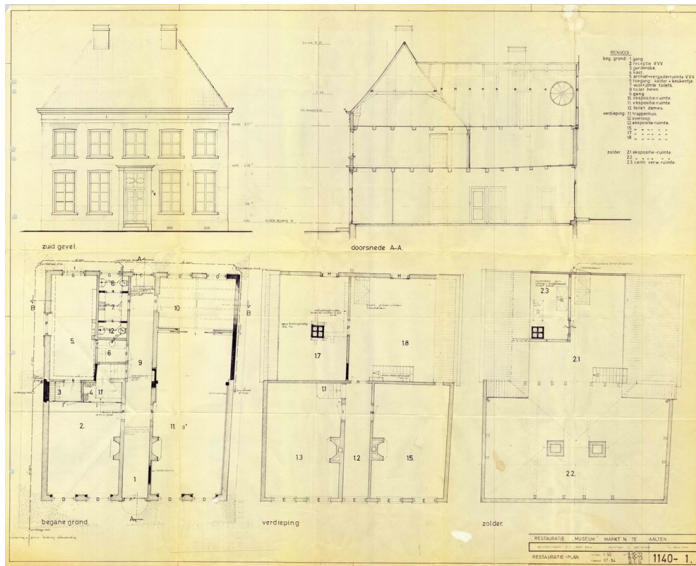
Afbeelding 3 van 8

Voorgevel van Markt 14 na 1975, met bestrate stoep en nieuw geplaatste bomen.

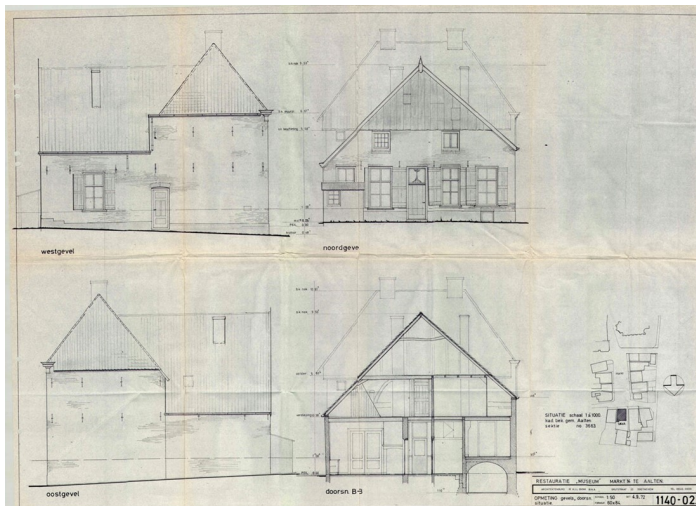
Afbeelding 4 van 8

Opmeting van de bestaande voorgevel, lengtedoorsnede en plattegronden uit 1972. (Gemeente Aalten)

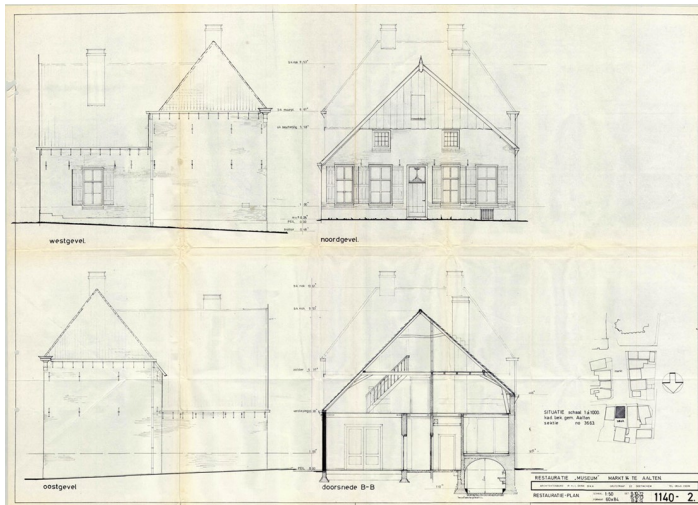
Afbeelding 5 van 8

Restauratieplan van voorgevel, lengtedoorsnede en plattegronden. (Gemeente Aalten)

Afbeelding 6 van 8

Opmeting van de bestaande achtergevel, zijgevels en dwarsdoorsnede uit 1972. (Gemeente Aalten)

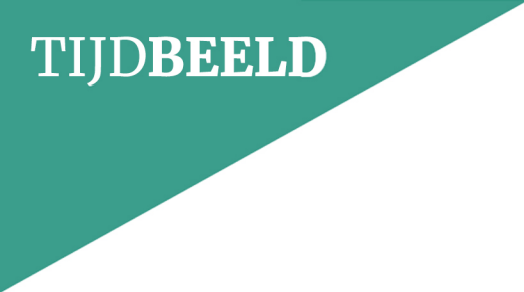
Afbeelding 7 van 8

Restauratieplan van achtergevel, zijgevels en dwarsdoorsnede. (Gemeente Aalten)

Afbeelding 8 van 8

Bij de restauratie van 1975 gereconstrueerde bedstedewand in de kamer linksvoor op de begane grond.

Markt 16

Beschrijving

Direct achter Markt 14 staat aan het achtererf een schuur op een rechthoekige plattegrond. Het gebouw telt één bouwlaag onder een met rode oud-Hollandse pannen gedekt zadeldak. De voorgevel en beide zijgevels zijn boven een gepleisterde plint in baksteen opgetrokken. De achtergevel is deels uitgevoerd in vakwerk met baksteenvullingen. De voor- en achtergevel zijn voorzien van een houten topschot met windveren. De hoofddraagconstructie wordt gevormd door een onbeschoten, eiken sporenkap die wordt ondersteund door eiken ankerbalkgebinten.

Afbeelding 1 van 5

Luchtfoto van Markt 16 uit het noordwesten.

Afbeelding 2 van 5

Vorgevel.

Afbeelding 3 van 5

Linker zijgevel.

Afbeelding 4 van 5

Achtergevel.

Afbeelding 5 van 5

Rechter zijgevel.

1600-1800: Vakwerkschuur

De opbouw en indeling van de schuur is karakteristiek voor de bouwtraditie van het Oost-Nederlandse 'hallehuis', waarbij de draagconstructie met ankerbalkgebinten voor een driebeukige opzet zorgt en de schuur verdeelt in een brede, hoge middenbeuk en lage zijbeuken aan weerszijden. Op het kadastraal minuutplan van 1832 heeft het gebouw reeds dezelfde omvang als in de huidige situatie. Oorspronkelijk was de schuur echter maar drie gebintvakken diep, een stuk kleiner dan nu het geval is. De ankerbalkgebinten zijn vanaf de voorzijde genummerd met gehakte telmerken III, II en I. Het eerste gebint (III) was opgenomen in de voorgevel die oorspronkelijk in vakwerk was uitgevoerd. Boven de slietenzolder zijn de bovenste delen van de afgezaagde gebintstijlen van dit gebint nog zichtbaar. Gebint I was op vergelijkbare wijze opgenomen in de oude achtergevel. De vakwerkgevels zullen aanvankelijk voorzien zijn geweest van met leem afgestreeken vullingen van vlechtwerk.

De grens tussen het oorspronkelijke gebouw en de latere uitbreiding aan de achterzijde tekent zich ook af in de beide zijgevels en in de kapconstructie. Ter hoogte van gebint I verspringt de rechter zijgevel en in de linker zijgevel is op dezelfde lijn een verticale bouwnaad aanwezig. De grens wordt in de kap gemarkeerd door de daksporen met eiken haanhouten die tot aan de oude achtergevel genummerd zijn met gezaagde telmerken. De combinatie van de eiken draagconstructie met zowel gehakte als gezaagde telmerken maakt een datering van de oorspronkelijke vakwerkschuur in de zeventiende eeuw aannemelijk.

verlenging

Op enig moment (voor 1832) is de schuur aan de achterzijde uitgebreid met twee gebintvakken. Hiervoor verlengde men de bestaande zijgevels en kapconstructie en plaatste men twee extra ankerbalkgebinten die genummerd werden met de gehakte telmerken II en I. Het achterste gebint I werd opgenomen in een nieuwe achtergevel in vakwerk, die in de huidige situatie nog duidelijk herkenbaar is. De verlenging heeft mogelijk plaatsgevonden in de achttiende eeuw. Rechts aan de achterzijde werd vermoedelijk in deze periode een kelder toegevoegd. De toegang hiertoe werd bij de restauratie in 1984-'85 dichtgezet.

De omvang van de oorspronkelijke schuur, blauw gearceerd op de plattegrond van het restauratieplan van 1982. (Gemeente Aalten)

Overzicht van de deel met ankerbalkgebinten richting de voorgevel.

Afbeelding 3 van 7

Overzicht van de deel richting de achtergevel.

Afbeelding 4 van 7

Gebint I (het derde gebint vanaf de voorgevel) was oorspronkelijk opgenomen in de achtergevel. De bijbehorende ankerbalk bevat nog een pengat die vermoedelijk behoorde bij een losse stiepel, een uitneembare middenstijl tussen de deeldeuren.

Afbeelding 5 van 7

De achterste twee gebinten behoren tot een latere uitbreiding van de oorspronkelijke schuur.

Afbeelding 6 van 7

Overzicht van de kapconstructie.

Afbeelding 7 van 7

De grens tussen oorspronkelijke schuur en latere uitbreiding is in de kap waarneembaar. Op de voorste twee haanhouten op de foto zijn nog gezaagde telmerken aangebracht (Romeinse cijfers midden op de horizontale balken). De haanhouten daarachter hebben geen telmerken.

1800-1970: Verstenen en dubbele bewoning

Naar verwachting zijn de gevels van de schuur vanaf de negentiende eeuw gefaseerd versteend, waarbij uiteindelijk alleen de achtergevel nog een indeling met vakwerk behield. In de gevels werden nieuwe vensters geplaatst. Zeer waarschijnlijk heeft de schuur van oudsher een eigendomsrelatie gehad met de hoofdbebouwing aan de Markt. In ieder geval vanaf 1832 zijn zowel Markt 14 als 16 in bezit van één en dezelfde eigenaar. In 1832 betrof dit Jan Willem Arentsen, die Ontvanger (belastingambtenaar) was bij de gemeente. In de loop van de negentiende eeuw kwamen beide panden in handen van de familie Freriks en hun erfgenamen. De schuur is later omgedoopt tot 'Freriksschuur', vernoemd naar 'heel- en vroedmeester' Harmen Jan Freriks die eigenaar was rond het midden van de negentiende eeuw.

Op enig moment is de schuur voor dubbele bewoning geschikt gemaakt, waarbij in de zijbeuken woonvertrekken werden gerealiseerd. De bestaande plattegrond van 1982 geeft een indruk van de ontstane indeling. Uit de bewonersregistratie kan opgemaakt worden dat het pand in ieder geval vanaf omstreeks 1900 werd verhuurd aan twee gezinnen. Deze situatie bleef in stand tot ver in de tweede helft van de twintigste eeuw.

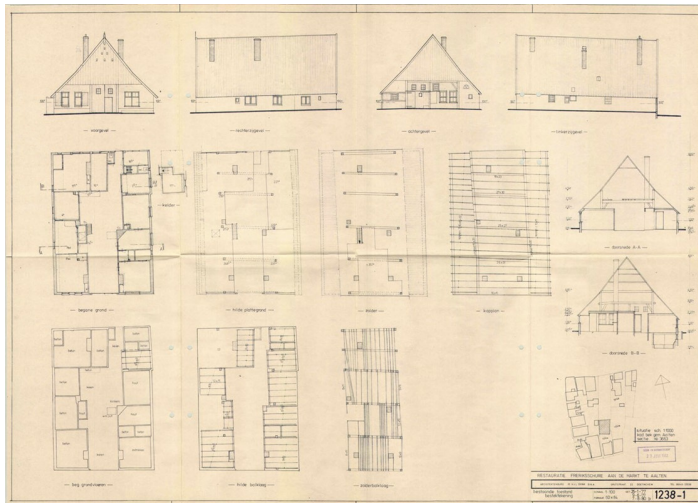
Afbeelding 1 van 3

Voorgevel van de schuur in 1963. (RCE)

Afbeelding 2 van 3

Achtergevel van de schuur in 1963. (RCE)

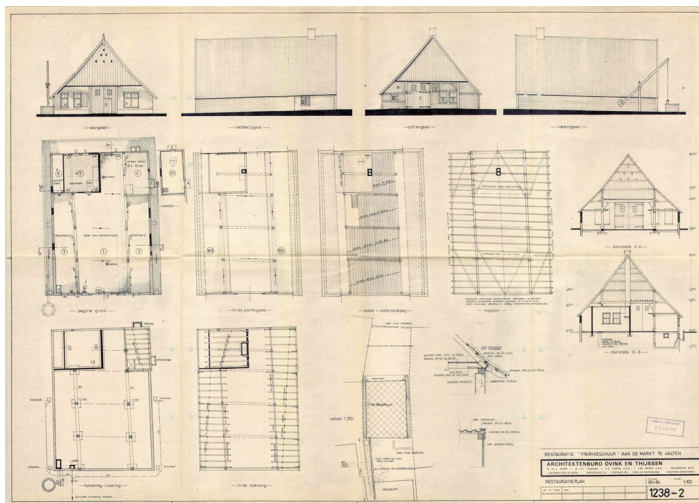
Afbeelding 3 van 3

Opmeting van Markt 16 uit 1982. (Gemeente Aalten)

1984-'85: Restauratie

De schuur onderging in 1984-'85 een ingrijpende restauratie, waarna het pand als Agrarisch Museum De Freriksschure onderdeel werd van het streekmuseum Frerikshuus dat in Markt 14 was ondergebracht. Het restauratieontwerp uit 1982 was van de hand van architectenburo Ovink en Thijssen uit Doetinchem. Voor wat betreft het exterieur werden het dak, de gevels en de deur- en vensteropeningen gerestaureerd en deels vernieuwd. Hierbij verdwenen met name in de beide zijgevels meerdere vensters.

In het interieur restaureerde men de bestaande houten draagconstructie, met vernieuwing van de hilden. Onder één van de ankerbalken herplaatste men onderdelen van een gebint met opschrift van het voormalige 'Luitenshuis' dat op de hoek van de Polstraat en Haartsestraat stond en in 1963 werd gesloopt. De indeling met kamers in de zijbeuken en aan de achterzijde werd volledig uitgebroken. Linksachter werd een nieuwe stijlkamer gerealiseerd. Verder werden de vloeren van middenbeuk en zijbeuken vernieuwd (keien en bestrating) en verdween de keldertoegang. De schuur werd ingericht als agrarisch museum, met onder meer karren, rijtuig en gereedschappen die men gebruikte in het boerenbedrijf of daaraan verbonden ambachten.

Afbeelding 1 van 4

Restauratieplan uit 1982. (Gemeente Aalten)

Afbeelding 2 van 4

De in 1984-'85 gerealiseerde stijlkamer van het destijds hier gevestigde Agrarisch Museum De Freriksschure.

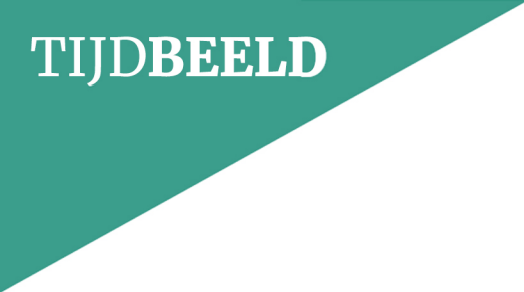
Afbeelding 3 van 4

Overzicht van de stijlkamer vanuit een andere hoek.

Afbeelding 4 van 4

Het in 1984-'85 herplaatste gebint met opschrift en jaartal 1680, afkomstig van het in 1963 gesloopte Luitenshuis.

Waardestelling

Samenvatting

De ontstaansgeschiedenis van de huidige ruimtelijke structuur van Markt 12-16 is grofweg in drie fasen op te delen.

Fase 1: vakwerkbouw aan de Markt (1500-1750)

Op deze locatie aan de Markt stonden zeer waarschijnlijk reeds in de zeventiende eeuw twee vakwerkhuisen met een sterk agrarisch karakter. De twee panden waren van elkaar gescheiden door een smalle osendrop. Een bredere steeg aan de linkerzijde leidde naar een achtererf waaraan een vakwerkschuur stond. Deze schuur werd op enig moment naar achteren toe uitgebreid. Aan de achterzijde strekten zich twee diepe, onbebouwde landbouwpercelen of tuinen uit tot aan de Prinsenstraat.

Fase 2: verstenen en vernieuwing (1750-1900)

De vakwerkhuisen aan de Markt werden in de achttiende- en negentiende eeuw vervangen door bakstenen huizen. Markt 14 werd waarschijnlijk al in de achttiende eeuw ingrijpend vernieuwd. Het huidige pand Markt 12 is ontstaan na nieuwbouw omstreeks 1843. Tegelijkertijd ontwikkelde zich aan de Prinsenstraat zelfstandige bebouwing. De vakwerkschuur Markt 16 kreeg vermoedelijk in de negentiende eeuw bakstenen gevels, waarbij de vakwerkindeling aan de achterzijde gehandhaafd bleef.

Fase 3: modernisering, restauratie en nieuwbouw (1970-heden)

Na 1970 vonden enkele belangrijke veranderingen van de stedenbouwkundige situatie plaats. Het complex werd in fasen gerestaureerd en onderdeel van Streekhistorisch Museum Het Frerikshuus, later het Nationaal Onderduikmuseum. In 1985 verrees een nieuw appartementencomplex aan de Prinsenstraat en werd de steeg vanaf het achtererf van Markt 14 naar achteren toe verlengd. Het zo ontstane Frerikspad vormde voortaan een openbare verbinding tussen de Markt en de Prinsenstraat. In 2004 kwam achter Markt 12 nieuwbouw van het museum tot stand. Het hierachter gelegen terrein werd ingericht als parkeerplaats. De nieuwbouw en de drie historische panden werden met elkaar verbonden door middel van een glazen overkapping waarin de hoofdentree en een entreehal werden opgenomen.

Analyse

Van oudsher was er op deze locatie aan de Markt in Aalten sprake van een zeer duidelijke hiërarchische opbouw van de gebouwen en hiermee samenhangende indeling van de percelen: gesloten - gedeeltelijk open - volledig open. De hoofdbouw stond aan de Markt. Afgezien van de stegen en osendrop ontwikkelde zich hier al vroeg een gesloten gevelbeeld. Direct daarachter bevonden zich open achtererven en bijbehorende bijgebouwen. Geheel aan de achterzijde strekte zich het open land uit tot aan de Prinsenstraat.

Deze historische karakteristiek is in de huidige situatie, door latere ingrepen in het stedenbouwkundige weefsel, nog slechts voor een deel herkenbaar. Met de realisatie van zelfstandige hoofdbouw aan de Prinsenstraat ontstonden achter de historische hoofdbouw aan de Markt direct aan elkaar grenzende en in elkaar overlopende binnenterreinen en restruimten. Hiermee heeft de historische samenhang van hoofdbouw, achtererf met nevenbouw en open achterterreinen aan kracht ingeboet. De nieuwbouw van het museum uit 2002-2004 heeft in zekere mate bijgedragen aan het vervagen van de stedenbouwkundige karakteristiek. Het verbinden van de verschillende bouwmassa's met een glazen overkapping leidde weliswaar tot een verbeterde interne routing van het complex, maar resulteerde tevens in de verdere verdichting van het open achtererf en het ontstaan van een aantal restruimten.

Afbeelding 1 van 1

Schetsmatige weergave van de historisch-stedenbouwkundige ontwikkeling ter plaatse van Markt 12-16 in Aalten. Deze is onder de bijlagen in hogere resolutie te downloaden.

Waardestelling

De interne cultuurhistorische waardestelling van het complex als geheel is volgens de *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek* onderverdeeld in een aantal deelwaardestellingen: algemene historische waarden en waarden vanuit de gebruikshistorie, ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden, architectuurhistorische waarden en bouwhistorische waarden. Daarnaast is de waardestelling visueel gepresenteerd op een bewerkte situeringstekening. Deze dient in samenhang met de tekstuele waardestelling bekeken te worden.

Op de waardestellingstekening zijn de cultuurhistorische waarden van de ruimtelijke structuur in drie gradaties in kleur weergegeven:

1. Hoge monumentwaarden (blauw): elementen van cruciaal belang voor de structuur en/of betekenis van het complex.
2. Positieve monumentwaarden (groen): elementen van belang voor de structuur en/of betekenis van het complex.
3. Indifferente monumentwaarden (geel): elementen van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het complex.

De pijlen geven de monumentwaarden van de routing aan.

algemene historische waarden en waarden vanuit de gebruikshistorie

- Het complex Markt 12-16 is van algemeen historisch belang vanwege de typologische ontwikkeling van oorspronkelijke vakwerkbouw naar voorname bakstenen woonhuizen. Deze transformatie is hier, in verhouding tot andere panden aan de Markt, vrij ingrijpend uitgevoerd. Van de oorspronkelijke vakwerkconstructies bleven voor zover zichtbaar slechts enkele onderdelen bewaard.
- Het complex is verder van belang vanwege de herkenbaarheid van het historisch gebruik van de drie afzonderlijke bouwmassa's van Markt 12, 14 en 16: twee voorname woonhuizen en een agrarisch bijgebouw (schuur).
- Markt 14 en 16 zijn tevens van algemeen historisch belang vanwege de bekende bewoner omstreeks het midden van de negentiende eeuw in de persoon van dokter Harmen Jan Freriks. Het 'Frerikshuus', de 'Freriksschuur' en het 'Frerikspad' zijn naar hem vernoemd.
- Markt 12 is van algemeen historisch belang vanwege de bijzondere positie die het pand innam in de Tweede Wereldoorlog. Gedurende de bezetting was hier de Duitse Ortskommandantur gevestigd. Tegelijkertijd waren op de zolder van het huis acht onderduikers verstopt. Dit verhaal wordt tastbaar gemaakt en verteld door het hier in 2004 geopende Nationaal Onderduikmuseum.

ensemblewaarden (samenhang) en stedenbouwkundige waarden

- Markt 12, 14 en 16 zijn van belang als waardevol historisch-stedenbouwkundig ensemble. De verkaveling gaat waarschijnlijk terug tot de late middeleeuwen. De situering en ruimtelijke samenhang van de panden is vermoedelijk in de zeventiende eeuw ontstaan. De gebouwen zelf zijn later versteend, vernieuwd en gemoderniseerd.
- Het complex is van stedenbouwkundig belang vanwege de deels gaaf bewaarde ruimtelijke

structuur. Van oudsher waren de twee panden aan de Markt gescheiden door een osendrop en leidden stegen aan weerszijden naar de individuele achtererven. Het achtererf van markt 14 vormde een binnenterrein tussen de hoofdbebouwing aan de Markt en de achtergelegen schuur. Het resterende deel van deze structuur heeft een hoge cultuurhistorische waarde.

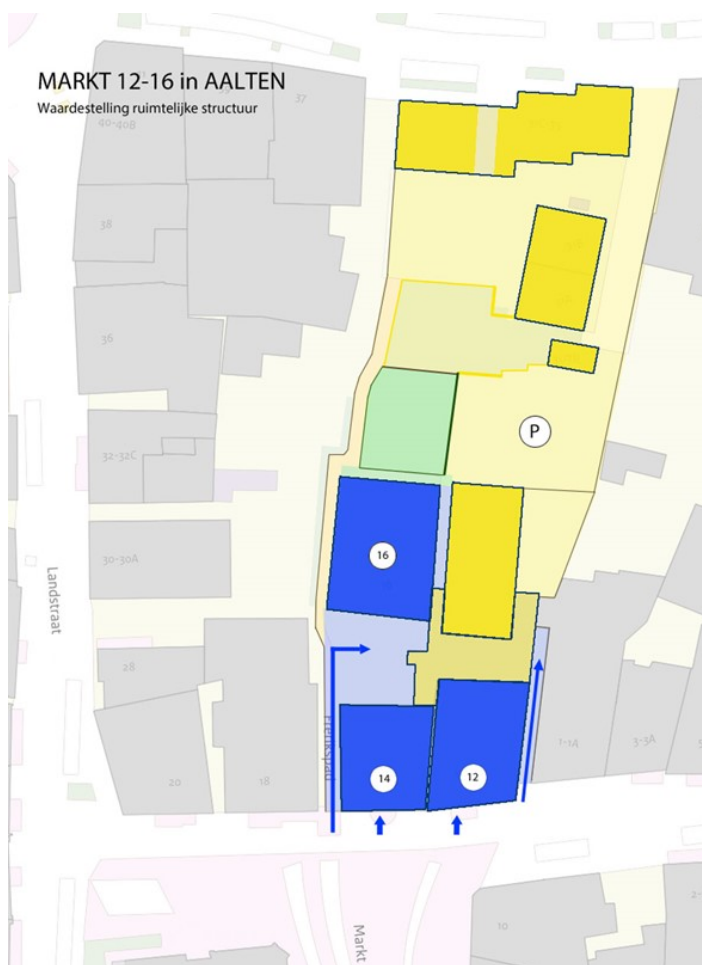
- De verlenging van de linker steeg (Frerikspad) omstreeks 1985 en de ontstane open verbinding tussen de achtererven van Markt 12-16 en de achterterreinen van de bebouwing aan de Prinsenstraat heeft de historische ruimtelijke structuur diffuus en minder herkenbaar gemaakt.
- Ook het dichtzetten van de steeg rechts van Markt 12 en het bebouwen en overdekken van een deel van de open achtererven van Markt 12-14 in 2004 heeft de stedenbouwkundige waarde van de historische ruimtelijke structuur aangetast. Door het verbinden van de nieuwbouw en de drie individuele panden via een glazen overkapping zijn alle gebouwen 'aan elkaar geklonterd'. De oorspronkelijke scheiding tussen Markt 12 en Markt 14 en de samenhang tussen Markt 14 en 16 is hierdoor minder herkenbaar geworden. Vrijwel alle veranderingen van de ruimtelijke structuur en inrichting van de terreinen vanaf de jaren '80 hebben daarom een indifferente cultuurhistorische waarde.
- De tuin achter Markt 16 heeft een positieve cultuurhistorische waarde vanwege de verwijzing naar de voormalige open, groene tuinen richting de Prinsenstraat.

architectuur- en bouwhistorische waarden

- Het complex Markt 12-16 is van architectuur- en bouwhistorisch belang vanwege de verschijningsvorm van het historisch exterieur. De drie panden zijn in verschillende perioden tot stand gekomen, wat bijdraagt aan de bouwhistorische gelaagdheid van het complex als geheel.
- Markt 12, 14 en 16 zijn verder van bouwhistorisch belang vanwege de gaaf bewaard gebleven onderdelen van de historische casco's: gevels, bouwmuren, kelders, gebintconstructie(s), balklagen en kapconstructies.
- De panden Markt 12 en 14 zijn tevens van architectuurhistorisch belang vanwege de relatief gaaf bewaard gebleven historische indeling en routing van beide panden. De historische hoofdentree van beide panden aan de Markt geeft toegang tot een middengang met vertrekken aan weerszijden. Een voormalige zij-entree van Markt 14 is bij de restauratie in de jaren '70 dichtgezet, maar nog wel herkenbaar. De inrichting en materialisering van de stoepen voor de voormalige hoofdentrees aan de Markt zijn meerder malen gewijzigd.

Aanbevelingen voor nader onderzoek

- In verband met de vraagstelling lag het accent van het bouwhistorisch onderzoek op de analyse en waardestelling van de ruimtelijke structuur en van het complex op hoofdlijnen. Bij toekomstige bouwkundige ingrepen in de gebouwen zelf, verdient het de aanbeveling om meer in te zoomen op pandsniveau en per gebouw een bouwhistorische verkenning met waardestelling uit te laten voeren.
- Om meer licht te werpen op de bouwchronologie van de panden, is het aan te bevelen om bij eventueel vervolgonderzoek tevens houtmonsters te nemen van de historische houtconstructies ten behoeve van dendrochronologisch onderzoek. Dit onderzoek kan leiden tot een meer exacte datering van kapconstructies, balklagen en gebintconstructies.

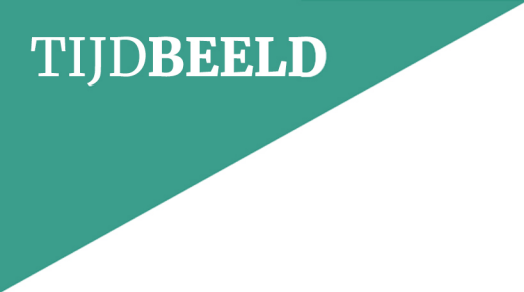
Afbeelding 1 van 1

Waardestellingstekening van het gebouwencomplex en de ruimtelijke structuur van Markt 12-16 en het achtergelegen terrein op hoofdlijnen. Deze is onder de bijlagen in hogere resolutie te downloaden.

Blauw: hoge monumentwaarden

Groen: positieve monumentwaarden

Geel: indifferente monumentwaarden

Downloads

Bijlagen

Klik hieronder op de titel van een PDF of afbeelding om deze te bekijken/downloaden.

- [Bronnen en literatuur](#)
- [Historisch-stedenbouwkundige ontwikkeling](#)
- [Waardestelling ruimtelijke structuur](#)

Colofon

Markt 12-16 in Aalten

Bouwhistorische quickscan met waardestelling
Projectnummer: 0169

©Belfort Cultuurhistorie en Monumenten, 13-12-2023
<http://www.tijdbeeld.com/project/markt-12-16?token=BMA44G1C>

Onderzoek

Belfort Bureau voor Cultuurhistorie en Monumenten
Stevinlaan 28, 7002 HD Doetinchem
www.belfortcultuurhistorie.nl
+31(0)616311843

i.s.m. ELKA cultuurhistorie uit Vragender en ARCX uit Doesburg

Opdrachtgever

Nationaal Onderduikmuseum Aalten, G.J.H. Brethouwer

Archiefonderzoek

Jacco Vromen

Veldwerk

Jacco Vromen, Linde te Kronnie en Peter Boer

Rapportage

Jacco Vromen en Linde te Kronnie

Belfort aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

